Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ.
КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 17 ЯНВАРЬ, 1991 ШУ. ★ № 7 (7953). Мах 8 кеп.

РСФСР Лакхехьарча Совета Соцам

«РСФСР-е доалахьенах» дола РСФСР Закон чакхдаха доладара хьакъехьа

Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. «РСФСР-е доалахьенах» дола РСФСР Закон 1991 шера 1 январе денз чакхдаха доладе.

2. ХIанз чакхдоахаш дола РСФСР-ен Российски Федерацена чуйоагIача республикайн законодательство «РСФСР-е доалахьенах» долча РСФСР Законаца нийсдалцца йолча хана из чакхдоахаш леладу укх закона духьала доацаш хиларга хьежжа. Цунца цхьана, РСФСР Министрий Совето, Российски Федерацена чуйоагIача республикай правительствашa ер Закон арадалалехьа законага диллача законодательни актаща мара нийсде йиш йоацача дешаех льаца тIанийца соцамаши распоряженеши дIахо а низ болаш я йоагтIаш йола законодательни акташ тIаэццалца йолча хана.

3. «РСФСР-е доалахьенах» дола РСФСР Закон чакхдаха доладелча денз «СССР-е доалахьенах» дола СССР Закон РСФСР территоре тIа лелаш дац 25-ча статьягара дIанйккхача.

4. «РСФСР-е доалахьенах» долча РСФСР Закона 30-ча статьяй 3-гIа пункт чакхъяха йолайойла 1991 шера 1-ча июле денз.

5. «РСФСР-е доалахьенах» дола РСФСР Закон чакхдоах закон чакхдаха доладаьчул тIехьагIа хьалхьайнача правоотношенешка 1991 шера 1 январе денз.

1991 шера 1 январь хьатIакхачале хьалхьайнача правоотношенешка диллача белгалдаь закон чакхдоах закон арадаьнначул тIехьагIа хьалхьайнача бокъонаштен декхараштен.

6. «РСФСР суверенитета экономически лард Iалашъярах» дола РСФСР Закон чакхдаха доладара порядка хьакъехьарча» 1990 шера 31 октябрерча РСФСР Лакхехьарча Совета соцам тIа белгалъьяча порядкагIен ханашкен пачхахьалкхени муниципальнии доалахьен тайп-тайпарча боарамашта юкъе имущество дIа-хьа йийкъа нийсъялцна йолча хана оттадолда, РСФСР, Российски Федерацена чуйоагIача республикай, автономни областий, автономни округий, краяй, областий, городий, районий, юртий кара йолча предприятийн учрежденейн имуществана а хIаьта иштта цар мукъагIа йолча кхыча имуществана а распоряженни управлении йоагI-йоагIача халкъа депутатий Советашен цар пурам деннача органашен еш хилар.

7. «РСФСР-е доалахьенах» долча РСФСР Закона 7 статьяй 5 пункта йиълагIча абзаца положенеш чакхъяха йолаю из закон юкъедаьккхача денз иштта 1991 шера 1 январь хьатIакхачале Iалашъяьча имущества хьакъехьа а.

1991 шера 1 январь хьатIаотташ шоай доалахьа общественни объединеней (организацей) уставной декхарел тIехдоалаш долча предпринимательски гIулакхашта пайда эцаш йола предприятеши имуществои (акцеш, мaьхе каьхаташ, хIаьта иштта пайштеи вкладаштен йола бокъонаш а юкъе лоацаш) йола общественни объединенеш (организацеш) декхарийла я цу тайпара имущество 1991 шера 1 июль хьатIакхачале тIера дIаяккха. Нагахьа санна цу белгалъьяча ханале из декхар кхоачаш ца дой, якиха йоагIаш йола имущество тIера дIаяккхарах йола решени судаша тIаэц РСФСР Министрий Совета, Российски Федерацена чуйоагIача республикай Министрий Советий, халкъа депутатий областной, краевой, окружной, районни, городской Советий е прокурора искагIа.

8. Фусамий фонда приватизаци ярах дола законодательство тIаэццалца йолча хана нанимателашка йола пачхахьалкхени муниципальнии фусамий фондера квартираши цIеноши («РСФСР-е доалахьенах» долча РСФСР Закона 13 статьяй 3 пункт) шоай доалахьа хургдолаш царга дIалулга вIаштIехьдоакх уж цIеноош шоай баланса тIа долаш йолча халкъа депутатий Советаша, предприятешен учрежденешен Российски Федерацена чуйоагIача республикаша, автономни областий, автономни округий халкъа депутатий Советаша, халкъа депутатий краевой, областной, Московски городскойн Ленинградски городскойн Советаша белгалъеча порядкагIен условегIен.

9. РСФСР Министрий Совета тIадуллалда:

— 1991 шера 15 январь хьатIакхачале РСФСР Граждански кодексана юкъе, РСФСР процессиональни кодексана, административни бокъонаш телхаярах долча Кодексана, доалахьен дешаех йолча кхыча хIанз лелача законодательни акташта юкъе хувцамаши тIатохараши дарах долча РСФСР Законий проекташ РСФСР Лакхехьара Совет хьажийта хьачулулга;

— РСФСР правительства решенеш 1991 шера 1 февраль хьатIакхачале «РСФСР-е доалахьенах» долча РСФСР Законага хьежжа нийсъелга;

— РСФСР министерстваша, пачхахьалкхен комитеташа, ведомстваща шоай нормативни акташ, цу даькъе белгалдаьча закона духьала йола инструкцеш, цIаьхха царга хьажа а хьежа, дIайоахаргйола гIулакх 1991 шера 1 февраль хьатIакхачале вIаштIехьдоаккхалга.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.

1990 шера 24 декабрь.

ДукхагIболча болхлошта, инженерно-технически болхлошта чIоагIа довш хиларца укх шера цхьоалагIча январе денз арендни предприяти аьнна цIи а тилла, болх бе йолаеннай «Грознефтемаш» яхача завода коллектив. Цу лоархIамеча гIулакха кийчо еш хьинаре къахьийгар укхазарча массе а профессех болча болхлоша, керттерча специалисташа, кулгалхоша. Цу балха тIа доккха дакъа а лоацаш, хьинаре къахьийгачарех цаI ва шоллагIча цехе меттел еррига заводе а дикагIвола токарь-револьверщик лоархIаш вола Садуев Iаьла.

ХIанзарча шийн профессех из цу предприяте къахьегаш вола бархIлагIа шу да. Цу юкъа шийн балхах тIехдика кхетарал совгIа массехк смежни говзал а караерзаьй цо. Цудухьа цехера моллагIвола болхло цамогаш хиина е кхы бахьан нийсденна балха ара ца воалаш висача, цун метта дIа а этта, бехктокхамегIарча участке къахьегачарех ва Iаьла.

Ше хьаеш йола тайп-тайпара оатхалаш тIехдика мара хилийтац цо. Цудухьа цехерча машинашъерашта юкъе хьалхарчарца шийн тамагIа а долаш, продукци арахеца бокъо яьккхарех ва из. Долче, цо хьаяь оатхалаш ОТК болхлой тIахьожам боацаш хийцца чакхйоалийтарех я. Цул совгIа, овсаре къа а хьегаш, башха-дика производственни толамаш доахаши даим яхье хьалха латташи хьавоагIарех ва из. Цхьаккха смена дIаяхийтац цо шийн норма 115—120 процент кхоачаш ца еш. Долче, дIаяхача пятилетка задани кхоачашъярах эггара хьалха рапорт делар цо.

Заводе дикагIвола кагирхой хьехамча а лоархIаш ва Садуев Iаьла. Шийн опыт дог раьза долаш дIа а йовзийташ, цо хьалкхебаь говзанчаш а кIезига бац укхаза. ХIанз цо Iомавеш вола Д. Бутолин а дика кхеташ воагIа шийн балхах.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) токарь-револьверщик I. Садуеви цун утеник Д. Бутолини.

И.ПЛИЕВА сурт.

БIубенна дIадоладаьд шу

ДIадахача шера хьалхарча бетташка шоай поставщикаша кхоачамболлаш бийдал ца лоаттаярах пачхахьалкхен план кхоачаш ца еши дукха декхар тIадусаши болх беш яр «Союзавтоматстром» ВНПО Грозненски опытно - экспериментальни завода коллектив. ДIахо иштта болх бе йиш йоацилга кхетадаьча завода машинашъераша, кулгалхоша овлангара денз эргабаьккха тоабир шоай болхи материально - технически Iалашо елгеи. Цул совгIа, кхетамца вIаштIехьбаьккхар цар болхлой къахьегами царна юкъера яхьи. Цудухьа башха-дика производственни хьокхамаш доахаш чакхдаьккхар цар дIадаха шу. Пачхахьалкхен планагIа лаьрхIачул тIех арахийцар 150 эзар гаргга сома мaьха товарни продукции 225 эзар гаргга сом мах бола нормативно-цIена продукции, итт эзар совгIа сома маьха халкъа эша товараш. ЙоагIачул дукхагIа маьхалъяьккхар 140 эзар сом мах бола тайп-тайпара продукци.

Экономически реформа кердача хьалашка къахьегача предприяте машинашъерий балха тIа керттера хьокхамаш лоархIаш да пачхахьалкхенна пайда бари къахьегама овсарле лакхъяри. Царех а дика лоархIабаьб уж. Духхьал цхьайтта бетта планал тIех пачхахьалкхенна баь пайда 21 эзар сом да. Къахьегама овсарле лакхъяра шера задани ткъеста процент тIехкхоачашъяьй цар.

Массаза санна завода цехашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг дIа ца хецаш чакхъяьлар соахка Кучеренко Василий Ивановяча кулгалдеча электронно-монтажни цеха коллектив.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

СССР Лакхехьарча Совета Соцам

СССР ПРЕМЬЕР-МИНИСТРА ХЬАКЪЕХЬА

СССР Президента оттадаьча дешага а хьежа, СССР Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

новкъост **Павлов** Валентин Сергеевич СССР Премьер-министралла чIоагIве.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль. 1991 ш. 14 январь.

СССР Лакхехьарча Совета Соцам

СССР ПРЕМЬЕР-МИНИСТРА ЗАМЕСТИТЕЛИЙ ХЬАКЪЕХЬА

СССР Президента оттадаьча дешага а хьежа, СССР Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

ераш хьожабе раьза хила:

Догужиев Виталий Хуссейнович — Премьер-министра хьалхарча заместителалла,

Величко Владимир Макарович — Премьер-министра хьалхарча заместителалла,

Лаверов Николай Павлович — Премьер-министра заместителалла,

Маслюков Юрий Дмитриевич — Премьер-министра заместителалла.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль. 1991 ш. 14 январь.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума

СОЦАМ

Сталински зуламегIа байнараш дагабохача ден хьакъехьа

Гражданаша, къахьегама коллективаша, организацеша, учрежденеша, дешара заведенеша Iалаьмате дукха тIакхухьа дешаш теркал а деш, сталински зуламегIа байнараш дагабохарца сий а деш, Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиумо **соцам бу:**

1. 23 февраль сталински зуламегIа байнараш дагабоха Ди хилар дIакхайкаде.

2. Дагабохача Денца ювзаенна еррига мероприятеш вIаштIехьйоахалгеи чакхйоахалгеи халкъа депутатий городской, районни, поселкови, юртий Советашта тIадилла.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатель Д. Г. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный, 1991 ш. 11 январь.

Оргкомитето хоам бу:

ЗАКОНАГIА ДОАЦАШ...

Ховш ма хиллара, 1990 шера 14 сентябре г. Владикавказе хилар КъХIАССР Лакхехьарча Совета Чрезвычайни сесси. «Республикерча общественно - политически ситуаце хьакъехьа» цига тIанийцача соцама бархIлагIча пункта тIа йоах:

«Республикера демографически ситуаци цIенхашта чоалхане йийрза хилар теркал а деш, Къулбаседа-ХIирий АССР территоре тIа гражданашта прописка яра, нах чубаха цIеноош а кхыдола хьалдеш латта гIирсаш а шоай доалахьа хургдолаш дохкара-эцара мораторий кхайкайойла...».

Из решени законагIйоацаш а гIалгIашта духьала ерзаяь а хилара хьакъехьа КъХIАССР прокуратурага дIахьийнад гIалгIай автономи юхаметтаоттаяра йолча Оргкомитета председатела заместитела Я. Ю. Куштова. Цунна жоп деннад. Цу дIахьийначоа жоп а луш КъХIАССР прокурора помощника юстице зIамагIволча советника нов. И. И. Зуева язду:

«КъХIАССР Лакхехьарча Совето 14.09.90 ш. баьча Соцам тIа республика территоре тIа гражданашта прописка яра, нах чубаха цIеноош а кхыдола хьалдеш латта гIирсаш а шоай доалахьа хургдолаш дохкара-эцара мораторий кхайкаелга СССР законагIа а РСФСР КонституцегIа а нийса доацаш цу хьакъехьа оаша хьакхайкадер бакъахьеи нийсеи лоархI.

КъХIАССР прокуратурас из Соцам хувцалба, аьнна, дош а оттадаьд».

Боккъалдар аьлча, цу конституцена духьаларча Соцамо Къулбаседа-ХIирийчене бахача гIалгIашта духьала деш дола зуламаш кхы а дебадеш, дIакхухьаш шийн Iаьржа гIулакх чакхдоах.

ГIалгIай автономи юхаметтаоттаяра Оргкомитет.

Российски Советски Федеративни Социалистически Республика Закон

ЮРТ СОЦИАЛЬНО ДЕГIАЙОАЛАЯРАХ

Законо белгалъю юрта социальни хьали агропромышленни комплекса материально - технически базеи Российски Федераце халкъа боахама структуре чIоагIа дегIайоалаяра керттера положенеш.

Раздел I

Керттера положенеш

Статья 1. Юрт чIоагIагIа дегIайоалае езаш хилара пачхахьалкхено тешам лу экономически, правови, социальни политикаца.

Статья 2. Юрташка бахача наьха экономически гIулакхаш чакхдоах пачхахьалкхен, колхозно - кооперативни, частни, коллективно-долевой доалахьен формаш дукхача тайпареи цхьатарарча бокъонегIеи хилара, боахама деча доала еррига формаш; колхозаш, совхозаш, ахархой (фермерски) боахамаш, цар кооперативаши ассоциацеши дегIакхувлара, — производственни фондаш арендагIа шоай доалахьа хургйолаш кийе е дIатела къахьегама коллектиаша бокъо ялара, лаьттан дакъеи керттерча фондех доагIаш дола дакъеи ахархой (фермерски) боахам хьабара дIаэца бокъо а луш, шоай хьаштдолча хана колхозашкареи совхозашкареи дIабовла болхлошта бокъо ялара ларда тIа.

Боахама доал дара еррига формай цхьатарра бокъонаш я производство вIашагIйоллара, шоай продукцена доал дара, доходаш екъара.

Статья 3. Юрти агропромышленни комплекси социально - экономически тIех дегIаккхувлара темпаш Iалашъю;

— республиканскии моттигерчеи боарамашка инвестицей пропорцешца;

— финансови, кредитни, ресурсни политикаца;

— пачхахьалкхено хьаллацара системаца;

— нах баха хувшабара политикаца.

Статья 4. Социально-экономически дегIаахара программаш республике тIаэца йиш йолаш яц юрт чIоагIагIа дегIайоалаелга теркал ца деш хилча.

Раздел II

Юртара социальни политика

Статья 5. Юрташкахьара нах баха моттигаш дегIайоалаелга чакхдоаккх уж Iояхкара гIулакха массаза а лелаеш хинна еррига формаш — юрташ, деревнеш, поселкаш, отараш, станицаш, аулаш, заимкаш, кхыяраш — массе оагIорахьара цхьана таръеш — йолаш хилара бокъо царех хIаране бокъонца цхьатарра а йолаш.

Статья 6. Юрташкен юрташца ювзаенна йолча кагийча городашкен тIех темпаца Iалашду чуIе цIеноош, деша даха ха йоацача берий учрежденеш, общеобразовательни школаш, культура, здравоохранене, социальни Iалашон, коммунально-бытовой гIулакхашта лаьрхIа объекташ хьалъелга, наькъаш тоаделга, хIаьта иштта телефонизаци, бувзам, радиофикаци, телевидене, медицински, бытовой, кхыдола гIулакхаш дегIакхувлилга.

Статья 7. Юрта боахама производстве къахьегача болхлойн гIулакхерча наьхеи, наемни болхлой бокъо я:

— оттабаьча боараме дIаьха балха кIира а долаш 6 бетта чухь балха моттиг яккха, профессиональни кийчо е, белгталарча квалификацегIеи хьожаьча нормагIеи болх бича къахьегамах мах тела, цхьабакъда, эггара кIезигагIа долча алапел кIезигагIа боацаши вахара кхоачамбеш хилар теркал деши, хIара шера 21 календарни денал кIезигагIа йоацаш царна отпуск тела;

— нагахьа санна балха хьалаш хувцаденна моттиг хуле, юкъера алапи а долаш говзал лакхъеи кхы говзал Iомаеи, хIаьта иштта ханна болх ца беш йоаккхача юкъагIа, вахара кхоачамболаш хургхилар теркал а деш, материальни Iалашбаь хила.

Статья 8. Юрта боахаме болх бара къахьегама низ ца тоъача районашка баха дIаухача (РСФСР Министрий Совето белгалъьяча перечнегIа) дезалашта а хIаьта иштта боахамийн юрта Советийн заявкаегIа дIахьежабеча халкъа боахама, культура, здравоохранене, бувзама, бытовойн кхыча сферайн гIулакхаш деча, физически культурани спортеи специалисташта а укх тайпара льготаш оттаю:

— шоай доалахьа хургдолаш къаьстта чуIе цIеноош е квартираш тел коа тIара гIирсаш а приусадебни участкаш а йолаш. Хьалхарча шин шера мах боацаш Iалашбу уж лелаш долча боарамашка хьежжа моттигерча бюджета чотагIа, массаза а уж льготаш йолаш барашкара дIанйкхача;

— хьалхагIа уж баьха чуIа моттиг цар доалахьа ют юрта болх бара оттадаьча договора ха чакхъяллалца;

— юкъагIа ца йоаккхаш стаж лоархI, нагахьа санна балха тIерабаьнна яьккха ха цхьан беттал тIех еце, наькъагIа яьккха ха ца а лоархIаш, алапена IотIатеха проценташ а кхыйола льготаш а дIаэцара;

— шоай доалахьара подсобни боахам Iобиллара мах боапаш новкъостал ду;

— миччахьа гIолла лелалу легковой автомобиль (е еза йоккха мотоцикл), холодильник, телевизор, барзкъаш дутта машин, боахаме эша кхыдола товараш тIадилла эца льготни бокъо лу.

Статья 9. РСФСР-а юкъейоагIача республикай Министрий Советаша, халкъа депутатий моттигерча Советий исполнительни комитеташа, боахама органашеи предприятешеи гIо ду юрташка хIаране ше шийна чуIе цIеноош хьалдара.

Колхозий, совхозий, ассоциацей, кооперативай, арендни коллективай, ахархой (фермерски) боахамий, агропромышленни комплекса кхыча предприятейи организацейи болхлошта юрташкахьарча моттигашка хIаране ше шийна чуIе цIеноош хьалдара, капитальни ремонт, реконструкци, хIаране шошоай цIеношта инженерни кийчо яра кредиташ лу цIеной сметни маьха боараме, хIаьта уж биззача боараме Iалашду гIишлой материалашца.

Кредитех пайда эцарах льготни бокъонаш а йолаш мах лу.

Колхозий, совхозий, пачхахьалкхен агропромышленни комплекса кхыча предприятейи организацейи болхлошта деннача кредитах шовзткъе итт процент къахьегама коллективаша яьча решенегIа предприятейн боахамийн чотагIа дIатокх кхаьшерал кIезигагIа йоацача хана болх баьрашта хьалхара. Вокх болхлоша кредит дIатокх моттигерча Советаша яьча решенегIа а цар чотагIа а. Юхедиса кредита дакъа цIеноош хьалдеш бараша дIатокх гIирсо йоаккхаргйолча хана йIоахалга хьежжа 10—50 шера цхьатаррарча доакъоегIа.

Статья 10. Юрташкара социальни инфраструктура лелаярга дIадодари кхоачаш ца хулаш йиса доходаши республикански (РСФСР) бюджета ахчан чотагIа хулийтийла.

Статья 11. Контрактаца договорага хьежжа юртбоахама продукци йохкача хана декхар а даь тIадожадолда юрта хиланза яргйоаца материально - технически ресурсаш цун маьха боараме пачхахьалкхен оптови маьхех йохкилга.

Раздел III

Инвестиционни политика

Статья 12. Юрта боахама продукци хьаярцеи из чакхъяхарцеи ювзаенна йоаца керда промышленни предприятеш городашкен юрташкахьарча моттигашкеи хьалъеи йолаш яраш шеръеи мукъа ма лулба РСФСРа юкъе йоагIача республикай Лакхехьарча Советашца, халкъа депутатий краевой, областной, автономни областий, автономни округий Советашца дагадаьнначул тIехьагIа мара; регионий юкъерча лоархIаме йола объекташ хьалъе — РСФСР Лакхехьарча Советаца дагадаьнначул тIехьагIа мара. Мукъаьнна гIишлошъеча организацей ресурсаши мощносташи юрт дегIайоалаяра хьежайойла.

Статья 13. Юрт социальни дегIайоалаяргахьеи агропромышленни комплекса материально - технически базa чIоагIъяргахьеи озабезам беш хьежайойла пачхахьалкхен централизованни капиталовложенеш.

Агропромышленни комплекс пачхахьалкхен финансаща хьаллоаца система оттайойла, из дегIайоалаяра хIара шера, 1991 шерагара дIайолаяь, РСФСР къаман доходах 15 процентал кIезигагIа доацаш ахча а хьежадеш.

РСФСР Лакхехьарча Советои РСФСР Министрий Советои перечень чIоагIъеш йолча юрт социальни дегIайоалаяра лаьрхIа оттаяьча программаштеи пачхахьалкхен мероприятештеи финансировани йойла республикански бюджета чотагIа.

Республикански бюджета чотагIа хIара шера финансировани йойла:

— ахархой (фермерски) боахамаш дегIакхувлилга хьаллоацача программашта;

— юрташка социальни инфраструктура хьаяра, цу даькъе чуIе цIеноош, школаши деша даха ха йоацача берий учрежденеш, культураи здравоохраненеи объекташ хьалъяра; автомобильни наькъаш дахкара, цу даькъе боахамашта чухьарадараш а, юрташкахьарча нах бахача пункташта электрификаци, газификаци, телефонизаци, радиофикаци, водоснабжени яра;

— боахамий юкъара мелиоративни системаши групповой водопроводаши яхкара, Iалам лорадои гидротехнически гIирсаш хьалдара, беркат совдаккхарна дувзаденна лаьтташ овлангара денз тоадара, дукхача шерашка тIаьнна латта хIамаш дIаяхара;

— кхачани бийдал чакхйоахачеи промышленноста, торговле, общественни кхачан, бытовой гIулакхаш ду предприятеш, лаьттashта мелиораци елга а мелиоративни системаш лелаелга а тIехьа чулоацаш, производственни гIулакхашта лаьрхIа объекташ кагий халкъаш дахача районашкеи Нечерноземни зона, СибарегIен, Дальни Востока къахьегама низаш ца тоъача боахамашкеи хьалъяра а йолаш ярашта реконструкци яра а, къахьегама низаш ца тоъача районашка баха нах дIаахийтарга дIадодачоа;

(Инстедоалар 2-ча оагIо тIа).

ЮРТ СОЦИАЛЬНО ДЕГIАЙОАЛАЯРАХ

(Инстедоалар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

— паччахьалкхен градостроительно - технически политика чакхъяхара — моттигерча Советий территореш комплексно дегIакхувлара генпланаш, чуIеча цIенойн общественни гIирсийн кердача тайпашта проекташ, нормативно - методически обоснованеш, поискови разработкаш уvттаяра;

— гIишлон индустреи гIишлон материалийн моттигера базаш дегIакхувларга дIаухийтачоа;

— землеустройстваrа, противоэпизоотически мероприятешка а лаьттах тIайоала хIамаш зумамдергехи лазарехи лораяра чакхйоахача мероприятешка а, ветеринарнии санитарнии службаш лелаярга дIаухийтачоа;

— квалифицированни специалисташи болхлойн кийчбарген цар говзал лакхъярген дIаухийтачоа а хIаьта иштта бIарччача отраслена лаьрхIа Iилма - тохкамеи опытно-конструкторскии балхаш дара;

— халача Iалама-экономически хьалашка долча боахамаштен предприятештен лаьрхIа рентабельни йоацача продукце маьхашта дотацеш телара а, хIаьта иштта юхаметтаоттаде доходаш ца тоъаш юрташкахьарча моттигашка пассажираш дIа-юха кхувлаш автотранспортни предприятешта хинча зенаш юхаметтаоттадара а, кредита тIера йоагIа проценташ дIатеихара.

Статья 14. ВIаши яьча валадашка хьежжа промышленни предприятештен организацештен бокъо лойла шоаш хьаеча продукце цхьа дакъа а шоаш баьча налог тохаш боацача пайдан цхьа дакъа а колхозаш, совхозаш, агропромышленни комплекса предприятеш, ахархой (фермерски) боахамаш дегIакхувлара хьежаде.

Шин шера налогах мукъа дуталда кхыча халкъбоахама комплексай предприятешеи организацешеи беча пайдан цхьа дакъа уж агропромышленни комплексана лаьрхIа продукци арахеца йолаелча.

Кадраша бIарччача шера болх бергболаш юртбоахама предприятешкара гIонна йола цехаши гIонна йола производстваши дегIакхувлара новкъостал дар духьа уж мукъайоалийтийла пайданна тIера йоахача паччахьалкхен налогах.

Статья 15. Рыночни отношенешка йоалача юкъагIа РСФСР агропромышленни комплекс материально - технически ресурсашца Iалашйойла эггара хьалхарча аргIанна Паччахьалкхен заказа боарамагIа.

РСФСР агропромышленни комплексана продукци хьаяраи лоаттаяраи Пачачхьалкхен заказ увттадеш йолча предприятешта из кхоачашделга Iалашдара материально - технически ресурсай керттера тайпаш хьежадолда, из Пачачхьалкхен заказ кхоачашдарах хьатIабенача пайданна тохаш йола налог льгота йолаш оттайойла.

Нагахьа санна республика агропромышленни комплексана Паччахьалкхен закаэагIа йоагIаш хинна продукци предприятеша кхоачаш хьаенна ца хуле, царгара дувцалга йоаццаш ахчанца гIод доаккхалда даьча зен боараме. Хьадоаккхаш дола гIод цхьатаррарча доакъоегIа боахамеи моттигерча бюджетеи дIачулу.

Раздел IV

Маьхий политикеи товарообмена принципаши

Статья 16. Маьхий пачачхьалкхен политика чакхъяха юрта боахамо промышленностаца, халкъа боахама кхыча доакъошца юрта боахама продукцеи бийдалеи пачачхьалкхен закупочнии договорнии маьхашка, производства средствай оптови маьхашка, материальни ресурсашка, юрта гIулакхдара тарифашка гIолла эквивалентно дIа-юха хувцамаш делга масса хана лела а деш.

Металлоаттаде юртбоахама продукце маьхашта пачачхьалкхен регулировани елга продукце цхьадолча тайпашта договорни маьхашцеи юрта боахам маьхаца доацаш пачачхьалкхено хьаллацара системацеи тар а деш закупочни маьхаш оттадара пакъагIа.

Промышленни а юртбоахама а продукце маьхашта паритет Iалашъяра дарна хан-ханнахьа индексаци а е юрта боахама материально-технически ресурсайи гIулакхаш дара тарифийн оптови маьхаш лакхдаларца дувзаденна даь зе юхаметтаоттаделга Iалаш а де.

Глубинни районашкарча потребительски кооперацe дохкача розничии товарий маьхашта йола накидка 1991 шера 1 январе денз дIаякха.

Раздел V

Налогаши бюджетаца дIа-хьа леладу гIулакхаши

Статья 17. Колхозаша, боахамашта юкъерча предприятеша, организацеша, совхозаша, кхыйолча пачачхьалкхен юртбоахама предприятеша, кооперативаша, ахархой (фермерски) боахамаша цаI йола лаьттан налог тел.

Керда вIашагIдехка ахархой (фермерски) боахамаш налог ца тохаш мукъадовлийт пхе шера.

Статья 18. Промышленни кхыйола предприятеши организацеши, нагахьа санна цар болхлой юртарча моттигашка бахаш бале, къахьегама ресурсех доагIар дIател йоагI-йоагIача района, юрта, поселка Советашта, РСФСР Министрий Совето оттаьча порядках. Белгалъяь средстваш дIаяхийта йоагIа юрт социальни тоаяра.

Статья 19. Теланза яргйоацаш хьиннар дIа а яьккхе 1991 шера денз юкъейоалае совхозашта, колхозашта, арендатораштa, ахархой (фермерски) боахамашта, кхыча юртбоахама предприятешта лаьрхIа шоай лоIаме йола боахама, юртбоахама культураш а цунна чуйоагIаш йола страховани.

Раздел VI

Образовани, культура, унахцIено лораяр

Статья 20. Дерригача тайпаех йола общеобразовательни школаш, царца зIамига комплекташ яраш а йолаш, халкъа депутатий моттигашкарча Советий решенегIа, бахача наха уж эшаш хиларга хьежжа, дешархой дукха-кIезига хилар ца лоархIаш. Тайп-тайпара ханаш йола дешархой юрташкарча зIамига комплектни школашка къаьст-къаьста Iомабу. Юртарча школа дешара программаши методаши аграрни къахьегама башхалонаши юртара вахари теркалдеш лелаю.

ЗIамига комплектни школаш дIакъовла йиш я цу школашка дешаш долча е деша дагIа йиш йолаш долча юрташка бахача гражданий схода решенегIа.

Статья 21. Юрта баха нах балхашка дIанийсбара хьалаш хувцадаларца дувзаденна балхара мукъабаьнна нах профессионально кийчбари юхакийчбари де йиш я пачачхьалкхен, кооперативни учрежденейи организацейи системагIа, хIаьта иштта индивидуальни ларда тIа а. Юртбоахама лостамагIа йолча лаьрхIача образованена финансировани ю бюджетни средствай чотагIа

Юртарча профтехучилищашка вIашагIъехк юкъарчал доаццаш производстве болхлой кадраш кийчъяреи юхакийчъяреи, квалификаци лакхъяра йолча методически центрай сеть.

Статья 22. Социально-культурни сфера, бытовой гIулакхаш дара, унахцIено лораяра, образоване, санитарнии ветеринарнии службай, физкультураи спортеи специалисташта оттаде, юрташка болх беш уж бале, городской хьалашка цу тайпара болх беча специалистий долчул 25 процент лакхагIа алапеши тарифни ставкаши.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советий йиш я лакхехьа белгалъяьча профессеех болча болхлой алапешта кхы тIа йоккхагIйола коэффициенташ тела, учебно-воспитательни, медицински, социально-культурни учрежденеш тIайолча территорешка а нах баха моттигаш социально-экономически дегIаяхкара боарамга а хежжа, специалисташ уvттабара контрактни система лелае.

Статья 23. Доходий составе бюджетни средстваш йолаш йола культура, физкультура, спорта учрежденеш мукъайоалийт моттигерча а республикански а бюджеташка телача платежий дерригача тайпаех.

Статья 24. Юрташкарча образоване, культура, унахцIено лораяра, правоохранительни органий болхлой ерригача категорешта йоагIаш я агропромышленни комплекса болхлошта лаьрхIа йола льготаш, цу даькъе эггара хьалхарча аргIагIа чуIеча цIеношца, кхачан продукташца уж Iалашбар а долаш.

Статья 25. Педагогически вузаши училищаши, чакхъяьхача а кхыча специалисташта а юрташкарча учебно-воспитательни, дошкольнии внешкольнии учрежденешка болх бе баьхкараштa йоагIаш я юртбоахама вузаши техникумаши чакхъяьхараштa оттаяь йола боахам вIаштIехьбаккхара цхьан ханна пособи ялара порядоки условеши. Юртарча дешара заведеней педагогически болхлой книгоиздательски продукцеца Iалашбу льготни хьисапе, цу даькъе цу гIуланхаштa пачачхьалкхено дIателаш йола компенсаци а йолаш алапех 10 процента боараме.

Статья 26. Образоване система юрта лелаелга вIаштIехьдоаккх учебно-воспитательни процесс Iалашъяра хIанзарча хано дIадехарашка хьежжа йолча нормативай комплекса ларда тIа.

Образоване ерригача формашта гарантированни нормативни боарамашка кхаччалца финансировани елга чакхдоаккх финансови средствай кхы тIа йолаш йолча источникашка хьежжа.

Юрта образовани дегIайоалаяра йолча целевой программашта финансировани яра вIашагIйолл РСФСР бюджетах республикански фонд.

Статья 27. Законодательства оттаяьча порядкагIа, юрташкарча учебно-воспитательни учрежденей доалахьа хургйолаш дIалу лаьттан участкаш, цар боарамаш уж эшаш хиларга хьежжа а долаш, цу даькъе дешареи гIонна долеи бахамаш вIашагIдохкара а дегIадоалалара а луш.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1990 шера, 21 декабрь.

РСФСР Лакхехьарча Совета Соцам

«ЮРТ СОЦИАЛЬНИ ДЕГIАЙОАЛАЯРАХ» ДОЛА РСФСР ЗАКОН ЮКЪЕДОАЛАДАРАХ

«Российски юрт юха дийнъяреи агропромышленни комплекс дегIайоалаяреи хьакъехьа» РСФСР халкъа депутатий Съездо баьча соцамга хьежжа РСФСР Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. Юрт социально дегIайолаярах» дола РСФСР Закон из кепатеха арадаьккхача дийнахьа денз чакхдаха доладе.

2. РСФСР Министрий Совета тIадилла:

РСФСР правительства решенеш «Юрт социально дегIайоалаярах» долча РСФСР Законага хьежжа нийсъелга;

тIанйцача законаца ювзаенна, дIадохийтача рузкъанна хиланза яргйоаца ерригa статьяш 1991 шера бюджета тIа белгалъелга;

РСФСР министерстваш, пачачхьалкхен комитеташ, ведомстваш белгалдаьккхача закона духьала йолча шоай нормативни акташка керда юха хьожаргйолеи уж цар дIайоахаргйолеи гIулакх 1991 шера 1 январь хьатIаккхачалехьа вIаштIехьдоаккхалга.

3. «Юрт социально дегIайоалаярах» дола РСФСР Закон чакхдахара лелама хьакъехьарча дешага РСФСР Лакхехьарча Совета йиълагIча сессе хьажа.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1990 шера 21 декабрь.

РЕСПУБЛИКА МИНИСТРИЙ СОВЕТЕ

Нохч - ГIалгIай Республика Министрий Совето дукха ха йоаццаш соцам тIанйиаб «Юрташка а болхлой поселкашка а бахача бюджетни учрежденей специалисташта мах боацаш коммунальни гIулакхаш дара нормай хьакъехьа».

«Юрташкарча квалифицированни болхлошта йолча льготий хьакъехьарча» 1930 шера 10 июнерча ВЦИК а РСФСР СНК а соцамгеи 1948 шера 10 февралерча № 246 йолча «Юкхьанцарчеи ворхI шера дешареи школай хьехархошта йолча льготехи совленехи» болча СССР Министрий Совета соцамгеи хьежжа, хIаьта иштта цу деша хьакъехьа тIехьагIа даь тIатохараши хувцамаши теркал а деш Министрий Совето чIоагIъяьй юрташкеи болхлой поселкашкеи болх беш а бахаш а болча специалисташта мах боацаш коммунальни гIулакхаш дара нормаш, укх боарамех:

дезала хIара члена 9 квадратни метр вахаш йола площадь лаьрхIа мах боацаш квартира. Чувахача моттигах коммунальни квартирашка бахараштa хьалхара пачачхьалкхен расценкех дIател ахча, хIаьта наьха шоай доалахьарча цIеношка бахараштa хьалхара — учреждене е юрта (поселкови) Совето квартира даьца баьча бартагIа;

квартира йIоахъяра:

централни отоплени йолча цIеношка — жилищно-коммунальни предприяте оттаьча счетага хьежжа фактически боагIа мах;

пишкаца дIоахдеча цIеношка — 2000 килограмм кIор, цунах 1200 килограмм АК, АМ яхача сортех бар а болаш, ши кубометр дахча е кIор боацаш 10 кубометр дахча сезонагIа цхьан квартирана лаьрхIа;

газ йоагаеча цIеношка (цIи йоагаш мел долча кхуврчий дерригa тайпаш) мах дIател жилищно-коммунальни предприятеша оттаьча счеташка хьежжа, цхьабакъда шера 1000 кубометрал дукхагIа сетевой газ лоархIаргйоацаш;

электрически сердал яле — цхьан квартира бетта 30 киловатт электроэнерге мах, хIаьта электрически сердал йоацача — бетта цхьан квартирана лаьрхIа 10 литр фатаген;

дезал боацача, цхьаь болча, цхьаь а группашца а общежите бахача специалисташта 15 киловатт электроэнерги е 8 литр фатаген цхьан специалиста лаьрхIа.

Горрайисполкомашта рекомендаци еннай доагор (дахча, кIор) дIателалга белгалъяьча нормех моттигерча бюджета средствашка хьежжа леладе, аьнна.

«Чечениигуштоппром» ТПО тIадиллад хьехархой дукхагIча даькъе АК а АМ а яхача сортех болча кIораца Iалашбелга.

Учрежденей кулгалхошта бокъо еннай, кхы де хIама доацаш моттиг нийслой, потребителa ше раьза хилара йола заявлени хьаелча (кIор а дахча а натуральни хьисапе дIадала таро йоацача моттиге) юрташкеи болхлой поселкашкеи болх беча специалисташта йоагIаш йола коммунальни гIулакхдара льготаш ахчанца меттаоттае.

Кхы дIахо леларгбоацаш дIабаьккхаб 1979 шера 11 сентябрера № 447 йола НГIАССР Министрий Совета соцам.

* * *

Нохч - ГIалгIай Республика Министрий Совето дIахойт 1990 шера 17 декабрерча распоряженегIа РСФСР Министрий Совето 1991 шера 1 январе денз РСФСР хьехархойн халкъа образоване цхьайолча кхыча категорегIа болча болхлойн алапеш юкъера лаьрхIача 40 процент лакхдара хьакъехьа РСФСР Минобразованеи РСФСР Минфинеи предложени дIатIайийца хилар, цу гIуланха лаьрхIа 1991 шера дерригa лаьрхIача 3,1 миллиард сом ассигновани РСФСР республикански бюджете, РСФСР-а чуйоагIача республикай бюджеташка, автономни областийи округайи бюджеташка, моттигашкарча бюджеташка хьакъоаста а еш.

БАКЪДАР МЕТТАОТТАРГДА

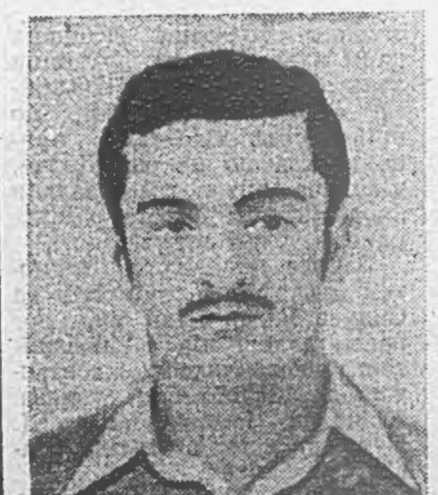

Нохч-ГIалгIай пачачхьалкхен университета филологически факультетера вокххагIвола хьехархо Сумбулатов Абузар вовваш ва республике. Цо студенташта эрсий метта кIоаргаленаш, къайленаш йовзийта ца Iеш, хьинаре дакъа лоац республика культура эргайоаккхача. Масала, из вар «Дош» яха культурно-просветительски общество хьакхеллар. Цул совгIа, Абузара университете лингво-этнографически кружок вIашагIъеллай. Цу кружока керттерча декхарех цаI да филологически, исторически, кхыча факультеташка дешаш болча студенташта бокъонца вайнаьха мотт, истори, этнографи, эхь-эздел Iомадар. Цу хьакъехьа А. Сумбулатова йоах, нагахьа санна тахан кхуwш йоагIача тIехьенна, вай даьша леладаь гIулакхаш, вайнаьха культура дIа ца йовзийте, мадарра аьлча, из бокъонца Iомаергйола хьал хьа а кхелла, уж цу гIулакха тIа ца берзабой, вай халкъ тIехьа тIайоагIача хана халкъ а долаш лаьтта ца диса тарлу. Цудухьа, кхы тIехьа ца тетташ, тахание а вай долаш дар дIадовзийта, наха хьа а кхелла укх денга хьа ца кхоачаш дисачун овлаш лаха деза. Цунна хетачогIа, тIаккха вайна ховргда воай халкъ мах баь варгвоацаш йоккха культура йолаш, кхыча халкъашца дIаьхий доттагIлеи бувзамаш долаш хиналга. Къамашта юкъера доттагIал чIоагIдар шийн вахаре керттера критери йолга хьахайтар Сумбулатов Абузара, тха корреспондентаца къамаьл деча хана а.

— Абузар, нохчий а гIалгIай, а халкъий дIадахар, цар леладаьр, таханарча денца дуста а дусташ, хIанз республике эттача общественно - политически хьалах Iа хьайна хетар аьлча бакъахьа хетар?

— Перестройка йолаялар бахьан долаш вайна хIанзалца дага а долаш, хьадувца йиш ца хиннача хIамай хийцца уйла е, царех мадарра дувца паргIато еннай. Сона геттара хоза хет ер паргIато къаьстта вайнаха енна, хIана аьлча, царна цунах пайда баларга айса сатувсандаь. ХIаьта хIанз из доашхаш дувца хьожаргва со. Вай халкъаш шоай исторе чухь цIаккха а цхьан къамангара мохк хьабаккха дагахьа тIом баь дац. Вешта аьлча, кхыча нахага бала бенабац вай. Кхыча къамашта воай Iаьдал керте оттаде, вай гIулакхаш лакхагIа лархIийта гIийртадац. Цхьабакъда, вай халкъашта — нохчаштеи гIалгIаштеи массе а хана низ баьб, вай мохк дIалаца гIийртаб вайна тIаухаш хинна моастагIий. 1706 шера И. А. Левидцкий автор а волаш оттаяь хинна программа Россе пачачхьага дIаелар. ХIаьта цу тIа яздаьдар: «Гуржий мохк Россе пачачхьалкхен доале берзабеш, эггара йоккхагIа новкъарле ергья гIалгIаша а нохчаша а. Цудухьа уж ши къам хIалакдаь дIадаккха деза е дерригa а мехках а даьккха, Россе эггара воча мехка даха Iоховшаде деза». Цунца хьагуш да, вай мехках дахара йола российски планаш гаьнара хьайоагIаш хилар.

ХIанз вай массане а хестабеш болча декабристий планаш тIа а хиннад, укхаза инарал Ермолов а юкъеволаш пачачхьалкхе кхоллалга, укхазара гIалгIай, нохчий, лоамарой хIалакбаь дIа а боахаш. Россе пачачхьа уж планаш кхоачашъе таро хилар. Шамала лоаттабаь тIом чакхбаьлча, вайнах Iеха а баь туркий мехка дIабахийтарца, цул тIехьагIа цхьа бIаь шу даьлча 1944 шера берригаш а СибарегIа Iобахьийтарца. Со фу ала воал? Со ала воал, из цIаьхха нийсденна хIама дацар, аьнна. Из таьннара шийн овла а болаш хьадоагIа.

1744 шера гIалгIай халкъ эрсий пачачхьа политика бIарга кIала нийслу. Цу шера Моздоке кхолл хIирашка а гIалгIашка а кераста ди тIаэцийтара йола комисси. Из комисси гIалгIай бала болаш кхоллаш яцар. Из духхьал гIалгIай шоай вежарех — нохчех дIакъоастабара кхоллаш яр. Цу хьакъехьа эрсий историка Бутковс яздора: «Цу хана вай пачачхьа Кавказе чакхдоахар: «Разделяй и властвуй» яха римляний закон». 1783 шера пачачхьа цу политико гIалгIайн нохчийн, тийшаболх юкъе а боалабаь, шоайла эгIабир. Иштта ши бIаь шу хьалха юкъе цIур болларца дIа-хьа хийрдаьккхар уж ши халкъ. ТIаккха гIалгIашкахьа милици хьакхеллар. Цул тIехьагIа гIалгIашкара низагIа хьадаьхача лаьтташка кара дукха герз дола гIалгIазкхий баха ховшабир. Цунца гIалгIай а нохчий а шоайла вIаши къоастабир.

— Абузар, цу моментах дувцаш укхаза цхьаццаболчар оал, цу хана гIалгIаша Россех дIаккхетарца нохчий га дехкад, аьле. ХIаьта хIанз Iа дувцачох гуш да, шин къама цIур юкъе белла хинналга, гIалгIаша шоашта гIойле лехаш из даьдоацалга, цо цунца дукха бала лайналга.

— Нийса ях Iа. Вай историкашта дика хов, мел хала хьал хиннад гIалгIай юрташта тIалаьттар, цар хьакъехьа мел чIоагIа къизал гойтай: «Нохчашца гаргалол хилча, нохчашкахьара саг гIалгIаша шоай мехка гIолла дIахьа вахийтача, е нохчашца тIом беш болча салташта новкъарле йича, гIалгIай хIалакбора, уж баха юрт йоагайора. Вай историкаша уйла ца еш харцахьа дувц гIалгIайи нохчийи вIаши къоастабарах, гIалгIай нохчашта гIо ца деш Iийнаб, оал цар, 1783 шера гIалгIаштеи нохчаштеи юкъе болабаь тийшаболх санна лоархI аз, уж хабараш дувцача наха леладеш дар.

Тахан республикера хьал дика да оал вай. Кхыча республикашна хьежача, вай вIашагIа леташ а дац, кхыча къамех бола нах республикера лелхабеш а дац. Вайна лелаяьча харцон хьакъехьа бекхам беш а дац. Еррига пачачхьалкхе хьаьръяьннача укх шерашка къаьстта гучадаьлар, вайнах доиха сабар долаш, къахетам болаш, эхь-эздел долаш хилар. Вай республикера хьал во дац, оал вай. Амма хьожаргда вай цу хьалага хьажа ма деззара. ТIаккха вайна гургда вайнаьха мохк ши ткъам бийнна оалхазар санна. Малхбоалехьа, Дагестане кховзтIъеи итт эзар саг ва 1944 шера денз шоай дай баьхача фусамашка, юрташка юхаберза йиш йоацаш лелаш. Уж аьккхий ба. Малхбузехьа ГIалгIайченах ах дIаьаккхай, урс а хьекха дегIах яьккха маьже санна. ХIаьта гIалгIай шоай мехка бах палестинций яраш миссел а бокъонаш йоацаш. Цудухьа вай йиш яц вай республикера хьал, вайнаьха хьал дика да ала. Вай хила ма деззара нах хилча аьккхашта а гIалгIашта а шоай мохк дIабаллалца: тIадувхаш долча барзкъаца, буаш болча кхачанца, хеххаш йолча машинашца, кхыча лелахдеча хIамашца самукъадоахаш хила йиш яц.

— Абузар, гIалгIай автономи меттаоттаяра дош дукха дувц вай республике. Цхьаццабараша лерхIачогIа бахьан из долаш чоалхане дийрзад республикера хьал. Iа фу аргдар цу хьакъехьа?

— ГIалгIай шоай пачачхьалкхе йолаш, шоай керттера шахьар йолаш, шоай Iаьдал долаш, шоай пачачхьалкхен боахам болаш хиннаб. ГIалгIашка хоатта а ца хоатташ нохчий а гIалгIай а щи автономи вIашагIтеха, гIалгIай шоай пачачхьалкхе йоацаш битар. ХIаьта хIинараштa ши пачачхьалкхе йийр. Сона хетачогIа, гIалгIай, таханарча сакхетамга диллача, моллагIйолча цивилизованни пачачхьалкхен доал дулургдолаш, сабар, денал, хьакъал долаш халкъ да. Цудухьа цун бокъо я шийдар хьадеха, цун да хила. ХIаьта гIалгIай автономи меттаоттаяра гонахьа ца эша хабараш дувцараш, цхьаккха яхь а дехал а доаца нах ба. Вай даьша яьхад, дикача хIаманна тIехьа яхь йоаца саг, воацар ва. Уйла елл: хьогара хьадар, тийшача балхаца дIа а даьккха, цу тIа, хьо бандит хиннав, яхаш, доацар дувцаш хилча, ловргдарий Iа? Аз ловргдацар. ХIаьта гIалгIай а шоаех дувцаш дола уж къамаьлаш ца ла бокъо я. Сога хаьттача, нохчий халкъо, шийн воша гIалгIа дог нйша волга кхета а деш, лоравеш, лоархIаш лелаве веза. ТIаккха мара барт-цхьоагIо хургьяц царна юкъе.

— Сога хаьттача, цу шин къамо цкъа хьалха хIираш дIалаьца лаьтташ юха чудерзаде деза. Иштта гIалгIаша а нохчаша а шоашта юкъера доазув къестаде эшац, цул совгIа, царна юкъе цIаккха а хиннадац, бечув егIа къоастадаь доазув.

— Хинна а дац. Е хила йиш а яц. Массаьарг оарцIагIваьнна, цу тайпара дог-уйла хьакхолла еза вайнаха юкъе. Иштта вай юкъарча низаца никъ бехка беза, уж йоахараш дувцача экстремистий. Царга хатта деза, хьан бокъо еннай шоана, халкъа цIерагIа кIала кIийле йоаца даьсса хабараш дувца, цхьа халкъ вокхал тIех лархIа, гоамал, цабезам юкъебоалабе. Тахан цу наха могаргдац, замангара заманга а доалаш хьадена доттагIала, вай даьша хьамсара а хеташ лелаяьча гаргалон овлаш теда. Цу дезача овлай сийде, уж лархIа, лораде деза вай а тIехьа тIабоагIачар а.

— Абузар, тахан республике хьал дувцача хана, республика суверенитетах йолча Декларацех ца хьоахадича нийса хургдац, аьнна, хет. Iа хьайна цунах хетар алар ловра?

— Со Нохч-ГIалгIай Республика суверенитет кхайкаяьча сессе дакъа лоацаш вар. Цу сессе сона къаьстта гучадаьлар, гIалгIай гIулакхаца бала бола нах кIезига хилар. Сога хаьттача, суверенитет кхайко езацар, гIалгIай проблема мишта къаст халцца. Из цаI да. ХIаьта хIанз шоллагIчох дувцаргда аз. Цу сессе дакъа лоацаш хиннача гIалгIай автономи меттаоттаяра йолча Оргкомитета председатела Сейнароев Бексолта аьлар: «Сона хетачогIа, Нохч - ГIалгIай Республика, нохчаштеи гIалгIаштеи юкъе паритет а йолаш кхоллаш я, аьнна, Деклараце тIа хила дезар. Паритет яхача деша маIан— нийсхо яхалга да. Амма, вай депутаташ, гIалгIай къамах боацараш, паритет хургьяц, паритет хила йиш а яц, аьнна, цу гIулакха духьалбаьлар. Сона фу хет цунах?

Со депутат а вац, политик а вац. Цхьабакъда, сона хетачогIа, нохчий а гIалгIай а вежарий ба яхаш хилча, вешта, вай цаIаш да яхаш хилча, Нохч-ГIалгIай, аьнна, цIи йолаш республика кхоллаш хилча, гIалгIай нохчашца паритет, вешта аьлча, нийсхо хила йиш яц яхалга харцахьа да. Вай воаш дацхе хIанзалца пачачхьалкхено леладаьчоа раьза доацаш Iокадаш хиннараш, цо, союзни а автономии а республикаш а яь, доккха, дукха къам дар хьалхарча сортагIа а лоархIаш, кIезигдар шоллагIча сортагIа а лоархIаш, нийсхо ца лелаеш укх системо хьувзадарех. ТIаккха нохчий депутаташта хIана лац, гIалгIай нохчел кхозза кIезигагIа ба, яхаш бокъонаш цхьатарра хилийта. Аз кхетадечогIа, цар къувсараш министерски портфелаш я. ХIаьта цунах нохчий а гIалгIай а къамашта юкъе вас хул, тийшаболх а хул. Iаьдал яха дош IарбашкарA хьанийца да. Цун маIан нийсхо яхалга да. Цудухьа Iаьдал нийсхо еш хила деза. Хьаким яха дош а Iарбашкара хьанийца да, цун маIан эздийхьаькъал да. Цудухьа хьаким эздий а хьаькъале а хила веза. Iаьдало нийсхо еш ца хилча, хьакимаш эздий ца хилча, вайна юкъе цIур бехкаш лелаш нах хилча, вай юхьIаьржа оатта дукха хIама эшац. Вайна юха а дагадоха деза 1783 шу, вайна юкъе тийшаболх баь шу. Исторе чухь духхьашха хулаш хIама дац из, хьалха хиннар кердача кепара, кхыча сурте хьайзза юхадоагIа. Из-м хулийтаргдац вай бокхийча наха, хьажоша; хIанз цар сакхетам дукха лакхагIа ба. Дале а шин вешийна юкъе вас хилийта йиш яц. Из вас ца хулийталга, сога хаьттача, дукхагIча даькъе нохчий кара да. Нохчаша оал, вай гIо дергда гIалгIашта цар мохк хьабоаккхаш. Вайнаьха мохк ба из, цу мехка цIи. ГIалгIайче яле а. Нохч - ГIалгIай Республиках дIахоадабаь а ба из. Цудухьа нохчаша гIалгIашта гIо де дезац. ГIалгIашца цхьана вайнаьха мохк юхаберзабе беза.

— Абузар, тхона хов хьо «Вошал» яхача орстхой культурно - просветительски общества член волга. Цудухьа Iа цу обществас шийна хьалхашка оттадаьча декхарех дийцача баккъахьа хетар?

— ХIанз шоана ма харра, из общество хьакхоллара гонахьа бе-бе хабараш дувц. Цхьачар йоах, орстхой — къам да, вокхар — нохчех хьабаьннаб, кхоалагIчар — тукхам да. Цудухьа цун исторех лаьца сайна ховр аргдар аз. Со историк а вац, цунах аз дувцаш со гIалат вала а тарлу. Сона, се орстхо вале а, нийса хетац орстхой гIалгIай а нохчий а санна къам хиннад яхалга. Цу гаьнарча хана вай дерригаш вайнах хиннад, вайнаьха тукхамаш а хиннад: аьккхий, орстхой, нохчий, гIалгIай, кх. дI. ГIалгIай а нохчий а ши къам хьахулаш орстхой тукхам ах туркий мехка дIадахад, пхийтта эзар совгIа дезал. Вожаш гIалгIаштеи нохчаштеи юкъе дIа-хьа бекъабеннаб. ХIаьта орстхой шоай мотт хиннаб оал. Iилмано цунах диалект оал. Вай исторега дикка хьежача, из санна йола диалект я аьккхий яр, нохчий яр, гIалгIай яр. Бакъда, гIалгIайчох мотт хилар, нохчийчох а вIаши гарга йола диалекташ вIашагIкхетарца мотт кхоллабала болабелар. Тахан Iилмано орстхой меттах «говор» мара алац.

ХIаьта «Вошал» яхача общества керттера декхар латт, гIалгIаштеи нохчаштеи юкъерча орстхоица шоаш орстхой хилар дIахайтарах, царна шоай истори довзийтарах. Иллеш, дувцараш, фаьлгаш, дувхараш, хьалха хинна говзалаш низ ма кхоачча дийнъярах. Орстхой тукхам шийн тайпашца гIалгIаштеи нохчаштеи юкъе даьржа хиларо хьагойт, из вIашагIдаккха йиш йоаца цхьа халкъ долга. Цул совгIа, общества лоархIамеча декхарех цаI да туркий мехка баха дIабахача вайнаьха вахар, оамалаш, культура Iомаяр. Царна бувзамаш леладар. Цхьаболча наха оал, хьаштдоацар да из общества вIашагIъеллачар леладер, эшаш яцар вайна из, гIалгIаштеи нохчаштеи юкъера барт эгIабара духьа даь хIама да из, аьле.

Сона цига цу тайпара хIама бIаргадайнадац. ХIаьта цу общества керттера Iалашо, вайнаха юкъе барт бар а я.

— Абузар, Iа, эрсий метта хьехархо хиларах тарра, дукха тохкама балхаш, даьд гIалгIай, нохчий метташ тохкаш. Бакъда, тхона гуча ма даллара, тIеххьарча хана хьо къаьстта вай мехкахоша Iарбий меттала яздаь балхаш гучадоахаш, тохкаш ва. Цу лостамагIа къахьегаш Iа хьайна карагIдаьнначох дувцар ловра?

— Iа даьча цу хаттара лоацца жоп луш, са доаладе безам бар эрсий вокхача Iилманчас академика И. Ю. Крачковске яздаьр: «Бакъйола Iарбий литературни уйла Iарбий мехка, Iарбашта юкъе яйна дIаяьннай, аьнна, хетача хана, из уйла дийнъеннаяр, кьаьгга хоза кхийнаяр Дагестане, Нохчийче, ГIалгIайче». Цу дешаша сатем боабир са. Сона хийтар, иштта вокхача Iарбий метта Iилманча хиннача И. Ю. Крачковске иштта доккха дош вай мехках, аьнна хилча, Iарбий метта йоазонаш яздеш вай мехка Iалам нах хила хинна безалга. Цу оагIорахьа къахьегаш цхьацца лоархIаме хIамаш корайый сона. Уж щун газетага гIолла гIалгIашта йовзийтача дика, пайдане хургда, аьнна, хет сона.

Ленинграде сай балха гIулакха командировке ваха, волаш, сона цигарча пачачхьалкхен публични библиотеке Iарбий кулгйоазош дIагулдаьча каталога тIа дайра цхьа хIама. Цига яздаьдар: «Зубдайта - аль - уьлюм»,— автор Дошлакъий Мухьаммад аль-ДагIустани. Цу гIулакха аз тохкам бир. ХIаьта библиотека фондаш карайолча профессора Б. В. Лебедевс сона гойтар из кулгайоазув. Из сона дайзар. Из санна дар, цу кулгаца яздаьр сона ГIалгIайчене цхьан сагага долга ховра. Аз цу Лебедевга аьлар, ер кулгайоазув яздаьр селе вац, ер аль-ДагIустане дIа а даькхе, аль-Ингуши язде деза. ХIана аьлча, цун автор нохч-гIалгIай мехка дика вовзаш хинна Куркиев Куте Махьмад ва, аьнна. Из цаI да. Бакъда, кораде гарга долаш а кхы маьхе кулгйоазош да. Из вай халкъа ганз я. ЦIагIа хила езаш а я. Уж ца хуле а, цар копеш хила еза. ХIана аьлча, уж вай метта а яьха, маIан а деш, дIайовзийта езаш я.

Масала, Шаьла вахаш хиннав вокхха Iалам саг ГIойсума воI СоахIип-молла. Цо, масала, 1910 шера Темир-Хан - Шуре (Буйнакске) зарба техад 5 меттала оттаяь словарь: нохчий, Iарбий, эрсий, гIумкий, селий. Иштта цо бусалба ди телхабеча моллашта духьала яздаьд «Харцлувчунна лакаш лацар» цIи йола жай. Из боккха чулоацам болаш, тIехьенна хьехам беш да. Цул совгIа, цо философски чулоацам бола байташ тIайола жайнаш хьакхеллад. ХIанз царех цхьадола балхаш вай метта доахаш да тхо.

Гой шоана, революце ялалехьа вай халкъ йоазувдешар а доацаш, боадоне хиннад, - яхаш, дувцаш да. Хьалха хиннар хинналга дIахайта деза. Цудухьа, оаха цу лостамагIа тохкама болх бара духьа, университете исламски культурни центр хьаелла лаьрхIад. Цу центра библиотеке оаха, доазол дехьа а чухь а вайнаха яздаь йоазош, жайнаш хьагулдергда. Из дара вайна цу гIулакха говзанчаш беза. Цудухьа оаха къона кагий нах мехка университеташка Iарбий а туркий а персий а истори Iомадара деша бахийта лерхI, цар тIехьагIо Iилман исторе болх бергболаш. Иштта оаха вай кагии нах, центре хоржа а хоржаш, доазол дехьа ислама истори Iомаде деша бохийтаргба. Вешта аьлча, вай бокъонца бусалба дина маIан овлангара кхета а деш, наха боагIача беса хьехам бе ховш бола кагий нах хьалкхебе беза. Бакъда, из деш, вайнаьха оамалаш, Iадаташ, гIулакхаш дийнде деза. ТIаккха вай тIехье хьарамчох, вочох IоцIенлургья. Мадарра аьлча, из догцIена, къахетаме, унахцIена хьалкхувргья.

— Абузар, баркал хьона редакце варах а иштта наха тIаэцаргдолча тайпара бернате къамаьл дарах а. Аьттув балба хьа, тахан вайна чIоагIа эша, тIехьа тIайоагIача тIехьенна боккхача пайдане дола гIулакх дизза кхоачашде.

— Баркал. Шун а аьттув балба сталински репрессешярца гIалгIай къаманна тIаьхтта бала байбе, лазар дужаде, шоай автономи меттаоттаеча тахан санна хьаьнала къахьега, бакъдолчун тIа а латташ. ХIаьта къамашта юкъера барт эгIабе гIерташ, цIур юкъебехкачарна, шоай керттерча герзаца — нийсача дешашца меттахьа тоха.

Интервью яйцар
М. БАРАХОЕВ.

И. ПЛИЕВА сурт.

Йоазонхочун трибуна

ЛИТЕРАТУРА ХЬАХИЛАРА, ДЕГIАДАРА НИКЪ

«Керда вахар бахьан» — ишта цIи йолаш да дIадахача шера Нохч-ГIалгIай «Книга» яхача издательствос арахийца Мальсагов Абос яздаь книжка. Книжка цIи дукха дешачоа саIехам беш еце а, белгалдаккха дезаш да, шийчулоацамца из кIоаргга маIан долаш хилар а, гIалгIай литература хьахилара а дегIадара а никъ книжкана юкъе яхача материалашта къаьгга хьахьокхаш хилар а.

Къайле йолаш дац, гIалгIай художественни литератураца хIанзалца дIаяхача хана эггара тIехьайнсачарех йола жанр литературоведени хилар. Вешта аьлча, из хила ма беззара башханза бар, из литература хьахулаш а дегIадоагIаш а цо хьабена никъ. Вай яхац, къаман литература ше хьабенача наькъаца цхьаккха теркам боацаш хьаденад, из ишта ца хилар бакъду Мальсагов Заурбека, Мальсагов Дошлакъий, Дахкильгов ИбраьхIима, ишта кхы цхьаццачар литературоведчески балхаша. Бакъда, цхьаккха шеко а йоацаш ала мегаргда, дувцаш дола «Керда вахар бахьан» цIи йола Мальсагова Абой книжка, гIалгIай къаман художественни литература ше хьахилча денц хьабена никъ, хоадам боллаш тохкаш хилар.

Ховш да, гIалгIай художественни литература а, кхыметтел йоазув а къонача, керда хьахиннача литературех цаI хилар, цудухьа цар никъ хьаболабалар мехка советски Iаьдал чIоагIдаларца дувзаденна хилар цхьаккха къайле йолаш дац. Вай из укхаза белгалдоаккх дувцаш долча «Керда вахар бахьн» яхача Мальсагова Абой книжкана юкъе дахача балхащца. Октябрьски революцел хьалха гIалгIайях болча интеллигенташа Базоркин Асланбека, Базоркин ИбраьхIима эрсий меттала арахийца йола дукхагIча даькъе публицистически жанрагIа йола произведенеш йоашхаш хилар хьахьокхар духьа. Цхьаккха шеко яц, дувцаш дола публицистически балхаш къаман историеца, цун культураца хадаргбоаца бувзам болаш хилар а, тахан а шоай маIан довнза хилар а. Вешта хеталу, белгалдаьха дола БазоркингIар Асланбекен, ИбраьхIимеи, къаман кхыча интеллигентий ший хана эрсий меттала арахийца дола публицистически балхаш, гIалгIай къаман художественни литература хьахиларца кIезига бувзам болаш да, аьнна. Вай яхар дац, цар маIан кIезига да, е уж белгалдахарах авторгара гIалат даьнна, бакъда, цIаьхха а белгалдаккханза далац, къаман литература хьахиларца цар бувзам ца хилар.

Ховш ма хиллара, Мальсагов Кураза Зоврбика, Беков ДордагIа Тембота лард йолларца хьадоладеннад гIалгIай художественни литература хьахулга а дегIадоагIалга а. Цхьаккха шеко йоацаш да гIорваьнна волча цу шин саго юхьиг дIайолаяь дола из боккхача лоархIамера гIулакх къаман вахарца, цун культураца революци яра маьхе гIулакх хилар.

Мальсагов Кураза Зоврбик шерра историена юкъе вахав, халкъа культура доаньошка хьинаре дакъа лацарца, царех дукхагIчар юхьигашта лард йолларца. Вай дувцар да цо оттаьча проектах 1923-ча шера латински алфавита ларда тIа гIалгIай эггара хьалхара алфавит тIаийца хилар. хIаьта халкъа историеца эггара хьалха из редактор а волаш, 1923-ча шера гIалгIай меттала «Сердало» газета арахийца хилар, ишта кхы дукха а. Мальсагов Зоврбина вахарца къаман историеца дувзаденна боккхача лоархIамера дукха гIулакхаш хиннадале а, йоккха башхало йолча гIулакхех лархIа деза, цо просвещене органашка кулгалхо волаш яьккхача хана болх баь хилар. ГIорваьнна волча халкъа просветителa ший берriга низ тIабохийтар гIалгIай дешара тIаберзабара, масса юрташка школаш хьаеллийтара, ишта кхы дIахо.

Цо шийна эггара башхагIа лерхIаш хиннача гIулакхех дар, къаман литература хьакхоллалга, из дегIадоаладелга. Ховш ма хиллара, наьна меттала эггара хьалха художественни литература произведени хьакхеллар Мальсагов Кураза Зоврбик хиннав. Ишта къаман художественни литература юхьиг дIайолаяьча произведенех я цун дувцараш, «ЙoI йодаяр», «Пхьа» яха пьесаш, кхыйола произведенеш.

Дувцаш долча Мальсагов Абой книжкана юкъеяхача «ЦIихеза Iилманхо, йоазонхо, коммунист» аьнна цIи а йолаш Мальсагов Заурбека вахарах, балхах йолча очеркаца белгалдоаккхаш да кхы цхьаькха йоккха башхало йола гIулакх. Из да нохчий а, гIалгIай а халкъашта юкъера бувзам бовзаш волча Iилманхочо чIоагIбеш хинна хилар, цар метташ, культура, Iаьдалаш цаIаш хилар, лоацца аьлча, цар беррига кхоллам цаI хилар цо бакъдеш хинна хилар. Из бакъдеш да дувцаш долча книжка тIа белгалдоахаш дола Мальсагов Заурбека «Нохчий йоазув», «Нохчашкахьарча культурни балхах», «Классии элементех лаьрхIа», «Нохчий халкъа стих» яха а, кхыдола а балхаш.

Мальсагов Або автор волча «Керда вахар бахьан» яхача книжкана юкъеяхача материалащцара боккха лоархIам болаш хилара тарра белгалъяккха лоз, Беков ДордагIа Тембота вахарах а, цун творчески балхах а йола очеркаш. Укхаза эггара лоархIаме хиларах тарра белгалдаккха лов, гIалгIай халкъа художественни литература хьакхолларa, дIадоладара Мальсагов Зоврбикаца цхьана цо дIаболабаь хинна а дIабихьа хинна а никъ тахан вай хана а боккхача лоархIаме хилар. Цар маIан наьна меттала поэтически произведенеш эггара хьалха хьакхелла хиларца хадаш дац, цар лоархIам ба тахан а Беков Тембота стихаш советски сага уйлащца ювзаенна хиларца, хьалххийнача тIехьенашта цар эстетически салоIам беш хиларца, духовни гарга хиларца. Вай укхаза Бекова стихаш къаьстта белгалъяхара бахьан да, гIалгIай поэзеца эггара хьалха хьахинна уж хилар а, шоай идейни чулоацамга, язъяра техниката а, говзалга а диллача лакхара мах хоадабе мегаргболаш уж хилар а. Уж дукха еце а, тIехьаленна ше йитача поэтически произведенещца, массехк мара доацача ший дувцаращца, дуккхача очеркашца Беков Тембота къаьгга хьахьокхар советски сага вахаре, къаьста лоаманхочун вахаре советски Iаьдало бена социальни хувцам. Цудухьа гарга дар уж дешачарна, цунах латташ дар керттерча даькъе цар маьхе хилар. Тахарча тIехьенна хетадала тарлу, ювцаш йолча Беков Тембота произведенещца а цун хана ший литературни тIехьале йитача Мальсагов Заурбика произведенещца а хоалуш хIана дац, вай общества миллионаш долча адамий вахара бокъонаш телхаярах дола цхьаккха сурт. Укхаза аланза, далац, бувцаш болча эггара хьалхарча гIалгIай йоазонхой произведенеш кхоллача хана, вай ерриrа общество ленински законех яхаш хинна хилар, Сталина а цун гIозара а мехка доал делга каракхаьча хинна ца хилар.

Iилманхоша кIад балар ца довзаш фольклорацара материалаш гулъяь а, уж тIехьаленна йита а хиларо. Цо таро хилийтай, халкъа эздийча гIулакхашцара, прогрессивни традицешцара толашах дараш шерра вахара юха а юкъедоаладе, тIаккхувш йолча тIехьенашта царца кхетам бала. Из хоадам боллаш белгалдоаккхаш да вай укхаза ювцаш йолча Мальсагова Абой къаман культурана керте лаьттача цу шин деятелех йолча очеркашца.

Саг ваха Iомавара, сийрдачоа, прогрессивни долчунна из тIахьехара, зуламерчоа, вахарца тарлуш доацачоа из духьал ваккхара низ бола герз да художественни литература. Цудухьа майрра ала мегаргда, Мальсагов Зоврбика, Беков Тембота гIалгIай къаман художественни литература лард йолларца, из хьакхолларца дIадоладаьр а чакхдаьккхар а исторически маIан долаш гIулакх да, аьнна. Цар кхоллам шерра хьахьокхарца, цар прозаически, драматически, поэтически, публицистически произведеней боагIаш бола мах барца къаьгга из дош доашхилга хиннад «Керда вахар бахьан» яхача Мальсагова Абой книжкана юкъеяхача Беков Темботеи Мальсагов Зоврбикеи творчески наькъех йолча очеркашца. Керттерча даькъе из да уж маьхала хилар.

ЛоархIаме очеркаш а статьяш а я дувцаш долча книжкана юкъеяхараш. Цар къаьгга сурт оттаду денгарадевга хьахулаш, дегIадоагIаш гIалгIай художественни литература таханалца хьабенача наькъа. Хеталу, къаьнагIчарех а, къонагIчарех а къаман йоазонхоях цхьанне творчество йисаяц дувцача книжка автора ца йоашхаш, шийна хеттача тайпара мах ца хоадабеш. Вай дувцар дац Мальсагов Абос хоадабаьча маьхаца дешаш мел вар раьза хургва е хургвац яхалга. Из дац укхаза керттердар, керттердар да, цо хIара гIалгIай йоазонхочун кхоллам хоадам боллаш боашхаш хилар, цунца цо къаман художественни литература хьахилара а таханалца дегIадара а сурт оттадеш хилар.

«Керда вахар бахьан» яхача книжкаца вайна бовза йиш я «Турпалча заман вакал» яхача очеркаца Гойгов Iаддал-Хьамида, «Заманца гIа боахаш» яхача очеркаца Озиев Салмана, «Йоазонхочун никъ» яхача очеркаца Муталиев Хьаж-Бийкара, «Халкъа йоазонхо, коммунист» яха очеркаца Зязиков Бахьаудина, «Керда вахар хестадаьр» яхача очеркаца Осмиев Хьамзата, «Дега цIийца даь йоазонаш» яхача очеркаца Яндиев Джамалдина, «Партена а, халкъа а гIуланх ду аз» яхача очеркаца Хамхоев Ахьмада хьабена кхоллама никъ, довза а, мах хоадабе а йиш я цар творчестве. Вай цIераш яьхача авторий творчествай мах хоадабаь Iац дувцача книжка автор, укхаза хоадам боллаш дешачарна бовз цIераш яьхарел тIехьа къаман литературе баьхкача йоазонхой Чахкиев СаIида, Боков Ахьмада, Плиев Махьмад-СаIида творчески никъ, йовза а йовз, яшха таро а я цар кхелла литература тайптайпарча жанраях йола произведенеш. Ишта кIоарга тохк литературоведа Чахкиев Капитона кхоллам а. ЛоархIаме гIулакх хилара тарра белгалдаккха ловргдар «Керда вахар бахьан» яхача книжка тIа вайна къонагIчарех болча поэтий, прозаикий творчества а йовзийташ хилар. Царех я поэтий Вышегуров Махьмада, Плиев Амира, Албаков Джабраила, ишта кхы цхьаццачар а кхолламех йола литературоведчески статьяш.

Книжкана юкъеяхача очерки эггара лакхагIча маьхе я ала мегаргда, цар къаман литературацара хIара призведени, литература моллагIча жанрах из яле а, вахарца айхе бувзам болаш хилар къаьгга хьахьокхаш хиларца. Из бакъдара кхоачам ба укхаза массехк масал доаладича. Дешараштa шерра йовзаш йола Муталиев Хьаж-Бийкара «Дахчан кад» яха стихотворени езаяларца тIаийцаяр наьна меттала а, эрсий меттала а эзараш болча дешараша. Лакхарча говзалца язъяь хиларца хадаш дацар ювцаш йолча стихотверене маIан, кIезигагIа лоархIам болаш бацар цун социальни чулоацам. Дахчан кадаца нийсдора укхаза поэта ший халкъа дIаяхача замалахьара вахар, цудухьа тIакхувча тIехьенна дахар диц ца далийтара музее дIаоттабелга лерхIар цо дахчан кад.

Шерра йовзаш а езаенна а яр Зязиков Бахьаудина «Турпала вахарцара ийс ди» яха повесть. Цуп бахьан дар, граждански тIема шерашка ший халкъа викалаша шоашкара яйта турпалал, яздархочоа къаьгга хьахьокха хайна хилар. Зязикова повестаца белгалдоаккхаш хиннар, деникинцашта духьаларца къовсаме СурхотIа вахаш хиннача Нальгиев Мандречо шийгара яйтача турпалала сурт мара дацар, бакъда из, хоадамболлаш дувзаденна дар дерригача халкъо граждански тIема шерашка кIайчарна.

Белгалдаккханза далац, гIалгIай художественни литература хьахилара а, дегIадара а никъ дIаяхача хана эшаш ма хиллара башха хинна ца хилар. Из кхоачам ца хилар духхьал цхьан дешачарна ца тоъаш хинна Iацар, цо новкъарло йора школашка, техникумашка, лакхерча дешара заведенешка доагIача тайпара къаман художественни литература довзийтара, дашхийтара, духьала яьча духьаленца Цудухьа шеко а йоацаш ала мегаргда, «Керда вахар бахьан» яхача Мальсагов Абой книжка тIарча очеркаша лоархIам бола декхар кхоачашдеш хилар, Ховш да, ювцаш йолча литературоведчески очеркащцеи статьяшцеи кхоачамбоацараш а долаш хилар, бакъда, керттердар да, хIанзалца хоалуш хинна эшам цар дIабоаккхаш хилар.

А. ВЕДЗИЖЕВ.

Латви. «Правда» газета тIа хоамбаь ма хиллара, Латве компетентни органаша гучаяьккхай «СД» (тIема тематиках йола сведенеш гулъеш республике тIемаца Iаьдал хувцача дакъалацара кийчо еш йола «Секретная служба») яха къайлагIара организаци.

СУРТА ТIА: къайлагIара тIемеи политически информацеш гулъеш лелаяь диктофонии кассеташ, фотоапараташ, компьютерни дискеташ.

В. КОЛЕСНИКОВА сурт. (ТАСС).

Театр — перестройка хьалашка

КЕРТТЕРДАР КХОАЧАШДУ

Чуйнна творчески болх беш да Х. Нурадилова цIерагIара нохчий Паччахьалкхен драматически театр. ДIадахача шера хинна кхоачамбоацараш, динза дисараш терм аме а лаьца, къоаргга уйла а еш, оттаяьй цар шоай керда программа.

Ишта театре хьожаваьв керда кулгалхо а. Докаев Султана, хIанз мара театра директоралла хьожаваьвеце а, дика йовз из коллектив, хIана аьлча, из театра актер волаш болх баь ва.

Тайп - тайпара чулоацам болаш, хано дIадехарашка хьежжа кхетам балара тIаерзаяь спектаклаш я театра коллективо карарча шера январь бетта хьокха кийчъяьраш. Уж я: «Кортамукъале е Iоажал» (М. Солцаев), «Мохк аьгача» (М. Ахмадов), «Хьо мада адаме» (З. Яндарбиев) «Дай баьхача лаьтта» (Р. Хакишев) «Къемата ди хьатIадеча» (Р. Хакишев), кхыяраш.

Зритель хьатIаварга а ца хьежаш, театра коллектив ше дIайода зритель волча.

Ишта апрелагара дIаболабенна гуйренга кхаччалца юрташка, районашка, юртбоахама къахьегамхой болча кхашка бахе спектаклаш увттае программа хIанзлехьа а кийчъяьй театра коллективо. Цул совгIа, цар лерхI мотти гашна бахача а болх беча а наха дукхагIа езаш йола спеклаш ловзае. Уж я: «Вож Iаьла», «Ца воалаш хинна шейх». «Несарий бунт», кхыяраш.

Театре хIанз кийчъеш я испански режиссера Гарсия Лорка автор вола «Кровавая свадьба» яха спектакль. Испанцаш оамалга диллача вайнаха таралесташ нах ба. Цар цхьайола традицеш а тара я вайчарна. Цудухьа, из спектакль чIоагIа дика кхета а еш, бонхача безамца тIаэц юрташка бахача наха,— йоах театра керттерча режиссера Р. Хакишева. Коллектива эггара лоархIамегIа хетар да наха театр безаме тIаэцаш хилар а.

Бакъда, аьлар Р. Хакишева районашка культура цIеношкара хьал чIоагIа во да. Масала, Ножай-Юрта. Цига актерашта бийса яккха гостиница яц, столове буа кхача-м бувца а эшац, кхыметтел кулг-юхь дила хий а доацаш хул. Кхыча районашка кхы дикагIа хьал дац культура цIеношка.

Ишта воча хьале районашка болх бе безаш актераш бале а, аз хьалха ма аллара коллективо ший керттера декхар лерхI зрителий хьашташ кхоачашдар.

Районашка меттел, коллективо спектаклаш увттаю Къулбаседа Кавказерча республикашка а. ЧIоагIду царцара доттагIал. Царгара хьаIомаду дика а пайдане а мел дар. ДIа-хьа хувцаш увттаеча спектаклашца совбоал къамашта юкъера безам.

Ишта театра коллектив спектаклаш увттае яха хиннай Черсий-Болкхаройчене, Къулбаседа-ХIирийчене, Казахстане, Абхазе.

Казахстана, Абхазе городий театрашка оаха хьекха спектаклаш: «Хьо мада адаме» (З. Яндарбиева), «Дай баьхача лаьтта» (Р. Хакишева) чIоагIа безамца тIаийцар зрителаша, яхаш дувц театра директора Докаев Султана.

Зрителашта дика йовзаш а массаза безаме тIаэцаш а я «Несарий бунт», «Вож Iаьла», «Ца воалаш хинна шейх» яха спектаклаш.

Искусство дегIайоалаяь а ца Iеш, театра коллективо уйла ю кагирхой а. Цу хьакъехьа чIоаггIа лоархIаме да Л. Н. Толстой цIерагIча Нохч - ГIалгIай пачхаьалкхен университета театральни отделене деша багIа студенташ цар шоай балха юкъеувзаш хилар.

Актерий лакха говзал йола тайп - тайпарча Московски, Ленинградски вузий выпускникаш — актераш наха дика бовзаш а безаш а ба, Царна юкъе ба РСФСР халкъа артист А. М. Давлетмирзаев, РСФСР заслуженни артист Омаев Догун, Хаджиева Нелла, Дудаев Мувса.

Театра коллективо халонех бIи ца къожабеш шоашта хьалхашка латта декхараш дика кхоачашду.

1991 шера кердача спектаклашца зрителий дог гIоздаккха лаьрхIа ба театра актераш.

Т. МАЛЬСАГОВА.

М.-С. Динаев

ДАЬ ВАСКЕТ

(Нистедоалар. Доладур 3, 5, 10, 12, 15 январе арадаьннача газеташ тIа).

— Ай, царца дувцаргда вай. Уж ма ухий Москве а, Минводы яхача городе а, Ростове а. Уж раьза хуле, цхьаккха бокъо а цхьаккха прокурор а эшац вайна.

— Аьъ, ма дика дагадехар хьона из! — ийкхар Вослана га. — Волле, дIатIагIоргда вай царна, уж дIабахалехьа.

Шоай хий дIа а менна, летчикашта дIатIабахар уж.

— Ди дика хилда шун. Шуца йист хила мегаргдарий? — аьлар Вослана.

— Мегаргда, хIана мегац шо. Толя, воллел, хий дал кегийча наха, — аьлар летчикех цхьанне.

— А, хий аз дахь, — аьнна, сиха ваха, шоашта а царна а хий дера Вахас.

ТIаккха шоай гIулакх дIадийцар цар летчикашка.

— Цох хIама хургдац, — аьлар летчикех цхьанне. — ДIахойя, суд ергья.

— Цинка кIинг бий шуга? — хьаьттар шоллагIчо.

— Бац, — аьлар Вослана.

— КIинга чу хьош хилча, массанена гуш хургда из. Дакъа яьшка чу долла уйла я са, тIехьнахьа хIамаш а хьоарчаяь.

— Цкъарчоа аьттув баьннаб шун, — аьлар кхоалагIча летчика. — Тхо дурраз Кавказе ухаш да, Минеральни Воды яхача городе кхоана Iуйрийна итт сахьат доаллаш аэропорте хьадувла, цига къоастадергда вай гIулакх. Шоана новкъостал де хьожаргда тхо, тхоашта могачох.

Летчикашца доттагIал а тесса, царца хий молаш латташ, дикка ха а яьккха, къаьстар уж.

ШоллагIча дийнахьа ийс сахьат а далалехьа аэропорте бар Вослани Вахеи. ЦхьайтталагIчоа ах даллалца хьийжар уж летчикашка. «Шоай маларца даь къамаьл дарий-хьогI цар дийцар?» — яха ваьлар Вослан дагахьа. ЦIаьхха, мичара воагIа ца ховш, вена хьаэттар селхан хиннача летчикех цаI.

— Кхо ди даьлча Минеральни Воды долх тхо, — аьлар цо. — Самолет дIайода Iуйрийна бархI сахьати шовзткъеи пхиъ минути яьлча. Шо, шоай мухь шоашца а болаш, ворхI даьлча укхаза хила деза. ДIа магIа латтача киоска тIеххьашка гIолла аьшка карта хьатIадоагIаргда шо. Цига шуга хьежаш е со, е са новкъостех цаI хургва шоана. Ткъаь итт тума ахча а далаш.

— Мегад, — аьлар Вослана.

— Диканд, — аьлар Вахас.

ЧIоагIа гIадбаха цIабаьхкар уж цигара.

Лаьтта кIаьда дар: бел атта чуйодар. Кастта-каста ший бIаргех Iоуха хий дIадоахар Вослана. Ший бIаргех дувла хий дIадоахар Вахас а. Шоаш юкъага кхаччалца IокIоаргабелча, кисара хьал а яьккха, фонарик сегар Вослана.

— ДIаяккха, езац вайна из, — аьлар Вахас. — Саг тIавоагIий а хац, бIаргагургда вай.

— Мала воагIаргвар укхаза укх хана, — аьлар Вослана, цхьабакъда, фонарик-м дIайоайир цо хIаьта а.

ЦIаьхха цхьа тата хеза, лоацбелча санна дIаэттар уж шаккхе. Микашта юхерча йоархIашта юкъера хьагуча а даьнна, хьедда царна хьатIадоладеллар цхьа доккха нийрча аькха. Шоай белаш чIоаггIа бе ехкар Вослани Вахаси, лата а, безе, бала а кийча болаш. Цхьабакъда, аькха хиланзар, царна хьедла тIадоагIар, из бар етт. ТIап аьнна сецар из, анхар каша чура аратессача йоста хьатIаотташе. Цу ханна кхы а тата даьлар йоархIашта юкъе. ХIанз гучаваьлар саг.

— Сабар, ахка хьо бахарг! — цIогIа техар цо.

Из а тIап аьнна сецар, каша чура юкъага кхаччалца хьа а гуш латта ши саг шийна бIаргавайча. ДIайиккхар из, цIаьхха унзара во Iимад а яьнна.

— ДIа ма вахийталахь! — аьнна, каша чура хьалъара а кхоссавенна, цу сага тIехьаведар Вослан. Вослана л а хьалха ваьнна, цунна тIехьаведар Ваха а.

Кхеравенна вода саг, масса вода, оал. Хала да цунна тIехьа кхе. Хала лаьцар из Вослани Вахаси. Лаьцар аьлча а, цхьан кIоага чу кхийтта вежавецаре, ваха ваьнавар из, уж тIехьа ца кхувш.

Сагага во цIогIа ухар, ше лаьцараш дийна адамаш а доацаш, байна нах болаш санна. Халла метта воалавир из Вослани Вахаси, халла тевир.

Из хиннавар, ший байна етт а боалабеш, юрта цIавоагIа саг. Къамах казах вар из. ЦIи Сакен яр. Вослани Вахаси шоаш денача гIулакхах бокъонца дIакхетавича, дикка ваьгIар из, уйла еш, йист ца хулаш.

— Са-м са дIадихьар оаш, — аьлар цо юххера а, вела а къежа. — Ишта мегаргдац... Сона цIаккха дайна хIама дий ер. Вешта, дувцаш цхьацца хезад сона. ХIаьта а... кхет со. Даь васкет... кхоачашде деза. Согара фу новкъостал эш шоана? — урагIеттар из, кулг теха цIендир ший барзкъаш.

— ХIама эшац. Баркал хьона, Сакен, — аьлар Вослана. — Хьо, тхо бIарга а дайна дIавахача, Iа оарц даккхар кхераш, лаьца мара, оаха дIавохийтаргвар хьо. ХIанз тхо малаш да а оаха фу леладу а хьайна хайна долаш, дIагIо. Тхох бехк а ма баккха.

ПОВЕСТЬ

— ВIалла бехк а бац. Со дIагIоргвац, — аьнна, царца Iийр Сакен.

Лаьтта хьалтесса даьлча, нийпха хьалъийцар цар. Из доахкаденнадар, йост санна Iоухар, каглора. Каша чура, — тамаш а яр из-м, — хайра хьаж ягIацар. Вослан вар цу чура чIоаггIа хьаж йоагIаргья, яхаш. Кхаьнне, дехьара а сехьара а лувцаш, хьалъийцар цар дакъа. Из, докъаденна, геттара зIамига хетар, цIока санна тIалетадар цунна мерчи. Цкъарачоа из сомача брезента юкъе деллар цар. ТIаккха лодам боаццаш дIачIоагIдаь доахна улгаш хьа а даьха, яьшка чу дIанийсдир дакъа. Улгаш юха тIатехар. Цу гIулакха лаьца гоп а хьастамаш а денадар Вослана.

Яьшка, юстара а яьккха, Iоттайир цар. ТIаккха, йост юха чутесса, боарз хьал а бетта, ше хиннача тайпара тоадаь дIаоттадир каш. Чурт а дIадегIар ше даьггIача. Вослана цхьа юкъ яьккхар, шоаш керда хьалбаьча боарза IотIахьежаш латташ.

— Долхий вай? Сахулаш латт вайна, — яхаш, сиха вар Ваха.

— Лаьтта, хьамсара лаьтта, къин тIера далалахь сона? — аьлар Вослана. Тхьовра санна бIаргех Iоуха хий дIа а даьккха, дIатIавахар из ший новкъосташта.

Яьшка, дехьареи сехьареи а лаьца, болабеллар кагий нах. Из вIалла еза а яцар.

Уж цIакхачалца царца хилар Сакен.

Дакъа Вахарцига дихьар цар. Цига, яьшка чура юха ара а даьккха, хьадаьстар. Брезента юкъе яха йост дIа а яьккха, юха, нийсдеш, яьшка чу деллар. ТIаккха брезента гонахьа дуккха боамби а била, царна тIехьнахьа дахчан жаргIаш еххкар. Цул тIехьагIа, уж Iото-Iа а еш, улгаш тIатехар. Муш хьоарчабир тIехьнахьа, яьшка дехьареи сехьареи кулгашца хьалаца йиш хургйолаш. ХIанз цхьанне а аргдацар цу яьшка чу дакъа да, Iоакъингаш е кизгаш да аргдар.

Вослан цIавахар. Из цIагIа дIачувоаллаше, урахайра Марет.

— Эъ, тхьовсанза я хьо? — цецваьлар Вослан.

— Тхьовса мишта тхьовс со, хьо цIавоагIаш ца хилча, — гIийлла йистхилар Марет.

— Сога ма хьежа, говрг ва со, ма аьннадарий аз хьога...

— Ала-м аьннадар Iа, хIаьта а... фу дергда, сахьувзаш хилча.

Чехкка кулг-юхь а дила, наьна, мархIа елла, Iодика а йийца, са ма даа, аз каст-та-каста каьхат яздергда шуга, аьнна, сихха цIагIара ара а ийккха, вахар Вослан. Вахарцига из дIакхаьчача, вож коа латтар, цунга хьежаш. Сакен а вар цунца. Шо накъа а даьха мара дIагIоргвац со, аьнна, чIоагIо яьяр цо.

Iуйрийна ворхIлагIа сахьат доладеннадар. Дехьарен сехьарен лалараш хьа а лийца, аййир цар яьшка, тIаккха болабеллар. ВорхI сахьат дала пхийтта минут эшаш аэропорте бар уж.

Летчикаша Iехабанзар уж. Нийсса ворхI даьлча царех цаI кхаьчар уж болча. Карта юхе гIолла дIабига, цхьа зIамига нiIилг а йийлла, самолета тIабигар цо уж. Яьшка салона чу яьккхар цар. ТIехьашкахьа Iо а яхьийта, пена юхе Iоттаяйтар. Цул тIехьагIа, Вослана Iодика а йийцийта, самолета чура арабаьхар Вахеи Сакени.

Садовш мара Минеральни Воды кхачанзар Вослан. Цига летчикаша гIо дир цунна, дакъа чудола яьшка самолета чура Iоэца а из аэропорте кхаччалца накъавакха а.

Грозне йода мухь кхухьа машина нийсъелар Вослана. Ше даь дакъа а дахьаш, Казахстанера цIавоагIалга дIадийцар Вослана, дийхар, Наьсаре кхаччалца дIавига ше, аьнна.

Вож-м хайра ладувгIаш а варий-хьогI цо дувцачунга.

— Фу лу Iа? — хьаьттар цо.

— Пхи тума, — аьлар Вослана.

— Итт, — аьлар шофера.

— Итт дукха да...

— Мегад. Ши тумеи пхи соми тIера доаккхаргда вай. ВорхI тумеи пхи соми.

— Диканд, — аьлар Вослана.

ХьалтIа а яьккха, кузова чу Iойиллар цар яьшка: кузов яьсса яр. ТIаккха шофера уллув кабина чу Iохайра Вослан. Сахиллалца наб янза, самолета чу а наб е цамогаш, кIаьдвенна воагIа из, тхьайсар, машина кабина чу Iоховшше.

ЦIаьхха сомаваьлар Вослан. Цун балам хьатеттар шофера.

— Яьй, дIакхаьчав хьо! Сомавала!

Цхьан юрта латтар уж.

— Ер фу юрт я? — хьаьттар Вослана.

— Наьсаре.

Вослан сахьатага хьажар. Бийса юкъе кхаьчаяр: шийтта сахьат даьннадар. Хьасан вахача дIавагийтар цо ше. Из вижанза вар, Вослана га хьежаш. Яьшка, кузова чура Iо а яьккха, дIа коа йихьар цар. Шофер чувийхар Вослана а Хьасана а, дийхар, салаIа, бийса яккха хьайна, аьнна. «А, — аьлар вокхо, — дIагIоргва со. ХIанз гаьна ваха везац са». Цунна доагIа ахча дIаделар Вослана; вож вахар, Iодика а йийца.

ШоллагIча дийнахьа Iуйре шоай гаргарча а бовзачабезача а нахага дIахайтар Хьасанеи Вослани, шоаш даь дакъа цIаденалга. СагIа дир, цар ши устагIа а бийна. Ийс доаллаш хьагулбала болабеллар юртхой. Молла а воалавир. Дакъага хьажар из Лувчаде дезац, аьлар.

Мухь кхухьа ши машина йизза нах бахар дакъа ийца Мочкъий — Юрта.

Морхаша кхаьла Iаьржа яр сигале. Ди къувкъар нагнагахьа. Лоамаш гуш дацар.

ЗаIам а дийшар молла, сурташ а дийшар, массехкза дуIа дир ше а, дуIа дайтар кашамашка хьагул мелвеннача сагага а. Гаьннара «шоай» боахамий коашкара хьахьежаш латтар хIирий, цхьабакъда, хьатIавоагIаш саг вацар.

Дакъа дIаделла, боарз хьал а бетта, чурт дIаоттадеше догIа доладеллар. Нах сихха машинаш тIа хайшар.

Зикар яккха волавеллар хьалха йодача машина тIа багIача къонахех цаI. Вокхар хьаллаьцар зикар. Зикар хьаллаьцар тIехьа йоагIача машина тIа багIараша а. Цхьаькха назам йолайир цар, цаI кхоачаелча.

Листта IотIаделхаш догIа а долаш, зикар а доахаш болхача наха, цхьа хана гIалгIай хиннача цIеной корашкара а коарарча кхоаллений кIалара а, тIехьахьежар хIирий. Хала дарцарна дагадар ха...

Хьалха йодача машина тIа наха тIеххьашка гIанда тIа вагIар Вослан, кулгашца, борт а лаьца.

Ший да дагаухар цунна: «Васкет, даь васкет кхоачашдир аз», — йоахар цо дагахьа. Цох цо доккхал а дора.

Хий Iоухар Вослана басилгаш тIа гIолла. ДогIа да из е бIаргий хий да — хала дар кхетаде.

«ТХЬАЙСАЧА ХИ ТIА» КХАЧАР ХИННАР

Боарам боацаш чIоагIа бален Iазапи ээар, халолайра вайнаха Сталина репрессех шоаш мехках баьхача хана. Адамлен чухь царна цIаккха дицлургдоаца шу хилар 1944 шерах. Ха дукхагIа дIа ме йода, ца ерзаш, даьрьенна латта цу хана наьха дегашта хинна чов. Моцалла, тиф яхача лазарах байра итташ, бIаьш, эзараш бола нах. ДуIаш а деш, даьлагара дехар цар шоашта из Iазап тIаоттадаьр хIалакволва, веллача ма воаллавла, яхаш.

Сталина халбатенна балана кIалхарбовлара. Укх тайпара гIулакх хилар тха юрта а. Мархий бутт хьахулача бус нанас ший къонгашка аьлар:

— Укх мархий бетта ткъаь итт бийса лораергья аз. Царех цаI лайлатал къодарий бийса я, йоах. Цу бийсана хий тхьайсе, дете массех минот йоаккх, яхаш дувц. Цу тIа нийсвенначоа, цо шийгара дийхар лу, йоах АллахI цIи йолча дала. Ираз долаш вар мара цу тIа нийслургвац а яхаш да. Нагахьа санна, лайлатал къодарий бийсана тхьовсаш долча хи тIа се нийслой, кхо хIама дехаргда аз везахинна волча даьлагара: вайнах даьгIастен чу цIабахийтар, укх СибарегIа Iобахийта, цар озаш бола бала царна качбелларaш дала ше хIалакбелга, сай шоллагIволча виIий астагIа хилар дIадоаккхалга.

Цунга ладувгIаш баьгIача къонгаша, цхьанне багара доагIаш санна, массане а аьннад:

— Тхьайсача хи тIа кхаччал ираз хургдацар вай, долче, нани, хьайна хало а ца еш, наб-са а ца доадеш, таккхалчахьа Iе ялар хьо.

Цар дувцачунга ла а ца дувгIаш, хIара бийсана хий чудола кад шийна хьалхашка Iо а увттабеш, уоаягIа йолаеннай йоккха саг. Наг-нагахьа наборо дIаоза а йий, тар кхеташ хиннай цунна. Каст-каста сома а лелхаш, када чу латтача хига хьийжай йоккха саг. Ишта Iеш йолча шоай наьнага из хало ца озийта цхьа киловзал е барт баьб къонгаша.

Мархий бетта юкъ енъалуча хана хул яхаш я лайлатал къодрий бийса. Цу ханна набаро дIаозаьча шоай нанна хьалхашка латтар санна болча када чу ета шура чуйола кад дIа а оттабаь, цунна хьалхашка латтар дIакъайла а баьккха, гIар-тата доацаш шоаш тхьайсача санна Iобийшаб къонгаш. ЦIаьхха сома а ийккха, шийна хьалхашка латтача када чу Iочухьежача йоккхача сага бIаргадайнад «дета», «тхьайса» латта «хий». ТIаккха сихьенна цо аьннад:

— Везен-воккхан даьла, вайнах даьгIастен чу цIабахийталахь. Уж СибарегIа Iобахьийта кхел яьраш дала ше хIалакбовлба, цIабехкача ма буталба уж, са воI астагIа ма хилва.

ТIаккха а «дета» латта хий юха доаста ца делча цо аьннад:

— Живари! Са бераш, хьагIовтталаш, тхьайсача хи тIа кхаьчад вай, шоашта мел эшар-дезар даьлагара дехалаш.

Ура а лийлха, шоай нанна хьалхашка латтача кадан гобаьча къонгаша дехащ хиннад: «Ва тха нани, могаш-маьрша йолаш, ираз долаш яхийла хьо тхона».

Ше къонгаша Iехаяьлга хайна, нана кхы ала хIама а доацаш, елаенна ягIийсай.

Къонгаша шоай нана Iехаеш даь из гIулакх довзаш болча, цу хана тха юрта мел баьхача наха тахан а тIехьа оал: киловзала шурий кад йоккхача сага хьалхашка оттабаь, цIаьхха из сома ийккха, ший дагардар даьлагара цо дийха миноташ, хий тхьайса хинна ха хила еза, аьле. ХIана аьлча, цо мел дийхар кхоачашхиннад. Вайнах даьгIастене цIабаьхкаб, кхелхачул а тIехьагIа мовзалей чу Iовилла вола Сталин-дажал цу чура аракхессар, дуненa тIа эггара чIоагIагIа вола зуламхо хиларах тарра дерригача адамаша тахан вий кхайкаю цунна, цунна гонахьа кхийста бIехь гIоз, ишта Бери керте лаьтта ординг хIалак хилар. Лоацца аьлча, бIарччача къамашта баь тийшаболх из баьрех бахар.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

ЦХЬАККХА ВИЦВЕННАВАЦ, ЦХЬАККХА ДИЦДЕННАДАЦ

БIУХОЧУН ЦIИ ЯХАРГЬЯ

Ховш да, фашистски гIаьрахошта эггара хьалха наккха духьалъоттабаьраш Брестски чIоагIален бIухой болга. Сийлахь-боккха Даймехка тIом болабаланза болча хана гитлеровски командоване стратегаша массехк сахьат кхоачам болаш да, яьхад, из хьаякххара а хIалак яра а. Уж Iалаьмате чIоагIа гIалатбаьннаб. Деноши кIираши дIаухаш хиннад, цхьабакъда, чIоагIале латташ хиннай. Моцал, хьогал ловш а герз ца тоъаш а бола советски бIухой ка луш хиннабац. Вермахта цхьан эпсаро яздечох, чIоагIале хьаяьккхача цхьа советски майор мара кхы дийна а волаш саг кораваьвац цигара фашисташта, хIаьта из майор моцала сов чIоагIа гIоарал доврах е кулг а, е ког а хьоабе могаш хиннавац. Цхьабакъда, немций салташа дувцачох, ах сахьат хьалха пулемет еттаи а дов деш а хиннав из. Цу масало хьахьокх, мишта кIантий хиннаб Брестски чIоагIале лораяьраш.

Дог гIоздоаккхаш а курал яйташ а хIама да из чIоагIале лораяьрашта юкъе вай мехкахой хилар. Царех цаI—Ачалкхе ваьха Цечоев Довте Халат. Дуккхача шерашка из мичахьа вийнав ховш хиннабац цун дезал, гаргара нах. БIухочун йоIо Мовлатхана цахаддаш даьча тохкамаша юххера а новкъостал даьд тIем тIа вийнача даь лар лаха. Корабаьб Халат вовзаш а цуцца цхьана фашистски гIаьрахошта духьаллаьтта а нах. Цар тешал даь, Цечоев Брестски чIоагIале лораеш вийна хиларах.

Дукха ха йоаццаш дика кхаъ кхаьчаб Халата цIен наьнага а йоIагIа а. Цечоева цIи дIаязъяьй Брестски чIоагIален мемориала тIа. Из бакъдеш дола сурташ а хьакхаьчад Ачалкхе.

Тахан оаха кепатох уж.

М. КАРТОЕВ.

ЛОРА ДАГАДОАЛЛАР

Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совете дIадахача 1990 шера 17 августа тIанийцай республике бахача наха медицински гIулакх делга тоадарах йола керда программа. Цу программа чулоацамга хьежача дукха я цу тIа республикерча лорашта къувла, цар де лерхIа, лорий уйлаш тIаоза пунктащ. ХIаьта из тIанийцачул тIехьагIа цхьацца хIама де вIаштIехьа а даьннад. Цох лаьца хилар тха корреспондента республикански больница керттерча лора заместителца Горчханов КIурейша Тамерланаца хинна къамаьл.

ТХА ИНТЕРВЬЮ

— Тамерлан, хьо тха газет дешараштa вовзийташ дукха хало е езаргьяц, хIана аьлча, Iа лора болх беча дуккхача шерашка унахошта а цар гаргарча наха а вовзаш а везаш а ва. ХIаьта, ди тIехьа тоалургда, аьнна, хеташ хинна медицинера гIулакхаш малагIча хьале да, вайна массанена ховш ма дий. ХIанз Iа дийцача бакъахьа хетар сона республикерча а шоай больницерча а медицинерча хьалех лаьца.

— Сона дика а хеташ цхьацца эргалонаш хиннай республика медицине дIадахача шера. Царна юкъе аз дика а хеташ белгалдоаккхаргдар вай университете медицински факультет хьаеллар, Республикански диагностически Центро кIезигдукха балхаш дIадоладар, ер шу дIадоладелча денз республикера еррига унахцIено лораяра механизм кердача боахама хьисаперча методага яккхар.

Цул совгIа, белгалдоаккхаргда аз, унахцIено лораяра министерстве хинна хувцамаш а — республика юрташкара а городашкара а медицински учрежденешкара хьалаш шаьра довзаш вола М. А. Кадиев республика министралла харжаро тха деза гIулакхаш дукха дале а, республикерча лорашта цхьацца дикангахьа хувцамаш ма хургдий, аьнна, уйла чуйоссаяьй.

Аз болх беча больницах лаьца аьлча, тхо долча хиннача дуккхача наха хов аьнна хет сона, мел дукха кхоачамбоацараш долаш хьаеннай тхона керда хьалъяь терапевтически корпус. Уж технически кхоачамбоацараш хилар бахьан долаш унахошта дарба дара болх боаггIача боараме дIабахьа хала да. ХIаьта а, цхьацца таронаш оарцагI а йоахаш, дарба дара процесс юкъагI ца йоаккхаш болх беш да тхо. Бакъда, тха балха чIоагIа Iаткъаш да районашка дарбан - профилактически болх геттара лаьгIбалар а. Тхо долча направленеш бе йоахкаш хьауха унахой дукхагIбараш вIалла анализаш, тохкамаш ца деш, лазара ханнахьа дарба ца дарах, из дикка къоаргадале хул. Царна юкъе дукха хул онкологически, гинекологически, кардиологически лазараш дола унахой. Уж моттигаш нийсъялара бахьан да районашкарча лораша хIара унахочун къаьстта теркам ца бар а, районни больницай материально - технически база геттара ледара хилар а. Кхы фу дувцаргда, фу дехаргда районашкарча лорашка, нагахь санна Грозненски е Шалински санна йолча йоккхача районашка хIанз а типовой медицински учрежденеш ца хилча.

— Центральни роддома капитальни ремонт еш хилара шун корпусе дIачуйнхьай родильни отделени. Мишта тIанйцар оаш из хоам?

— Цхьа шу совгIа ха я Iа хьоахаяь родильни отделени тха корпусе йола. Сона хеташ, кхы де хIама доацаш унахцIено лораяра министерствас баьккха гIа бар из — цхьаккха санитарно-технически хьалаш доапача тха корпусе из хьаяр. Санитарно - эпидемиологически режим толха ца еш, цу хьалашка болх бе чIоагIа чоалхане да. Цудухьа, шоай фусаме из отделени дIаяхьарга сатувсаш да тхо.

— ТIеххьарча хана дукха хувцамаш хиннад вай республика юкъарча вахаре. Царна юкъе керттердар республика суверенитетах йола Декларации тIаэцар. Тамерлан, Хьайна цох хетар, Хьай позици Iа йийцача бакъахьа хетар.

— Дуккхача шерашка вайнаьха къам кхыча къамий санна бокъонаш йолаш да, яха харц хабараш совца а деш, вай воай мехка дизза дола дай долга хьахьокхара, суверенитет тIаэцар йоккха событи я аьнна хет сона. Аз белгалдоаккх, къаьстта, гIалгIай къам дац аз дувцар, вайнаьха къам да. Бакъда, из тIанийцай, аьнна, дIакхайка а яь йита йиш йолаш яц. Вай гIулакхащца, дешарца, материальни а духовни а ганзаш Iоаярца, республике бахача кхыча къамашца барт а болаш цу даькъе беча балхаца чIоагIъе езаш я. Иштта чIоагIбе беза вай мехка доазол арахьа бахача мехкахощара бувзамаш а. Бакъахьа хетар образоване, къаман литература, исторе гIулакхаш тоаделча а. ВайгIулакхаш тоаделча а. Вай на ма хой, мугIарерча наха къамашта юкъера цатоамаш ца эшалга. Уж эшараш, со цох тешаш а ва, республикера къамаш шоайла эгIаде гIерташ, къаьстта шоашта болча аьттона истори харцдоахаш бола «Iилманхой» ба. Масала, хIанз а дагавх сона, Октябрьски революци 71 шу дизара цIей дездеча хана моттигерча телевидени гIолла исторически факташ харцйоахаш, цу хана геттара айваь лелаваьча «Iилманхочо» 1941—45 тIема шерашка Нохч-ГIалгIай лоамашка хиннача событеех дийцар. Уж событеш Iо ювцар шиъ повкъоста. Москверча театральни деятела, дувцаш шийна хезар ларде а лоацаш. ХIанз-м, официальни источникех, вайна а, кхыча къамий наха а ховш ма дий, уж событеш ца хинналга. Из деций шийна уллув дахаш а болх беш а долча къаманна доацар тIакхоллар. Мишта дувцийт иззамо дола хIама моттигерча телевидене гIолла. Мишта байт из нигат чу доаллача «хьехархошка» студенташца болх а. Юха а белгалдоаккх аз: моттигерча прессе, телевиденеи радиои гIолла шоаш ювца исторически факташ, источникаш къоаргга тахканза, шоаш дувцар фуд ца ховш болча нахага из тема хьоахаяйта, къамаьл дайта йиш яц.

— Тамерлан, укх дIадоладеннача кердача шерапа дувзаденна фу аргдар Iа тха газет дешарашка?

— Сайна оаш дош далара, эггара хьалха аз дег тIара даькъала ювц «Сердало» газета коллектив укх керда ча шераца а, керда редактор варца а. Шун коллективе бакъдолчун тIехьа хинна къовсам дикагIча оагIорахьа дIакъаьста а, цу метте хьалха денз цига хилча сона бакъахьа хийтта Чахкиев СаIида коллектив вIашкаоза а, къаман гIулакх хьаллаца а вIаштIехьдаргда, аьнна, хет сона. ХIаьта шун коллективага цхьа дехар да са, сона хеташ дукхагIбола газет дешараш а иштта хеташ хургба, кIезигагIа кепаетт кхыча газеташа кепаетташ йола уж массаболча наха кIордаяь материалаш, вай воай проблемаш шеррагIа ювца, уж къоастае дерригa низаш оарцагIдаха.

Тхоай балха лаьца аргда аз: эггара хьалха де лерхIар — республикански йолга ховргдолаш больница чура а тIера а куц хувцар, интерьер тоаяр. ХIаьта, хIанз чIоагIа дефицит хинна дыхательни аппаратура, функциональни тохкамаш ду прибораш, цкъа деттача а дукхаза деттача а маьхий дефицит, кхыдола кхоачамбоацараш дIадаларга сатувс оаха. ХIаьта, «Сердало» газет дешараш аз дег тIара даькъала бувц кердача шераца. Вай мохк хьабенна, могаш-маьрша долаш дахалда шо.

Интервью йийцар Л. ЧАПАНОВА.

И. ПЛИЕВА сурт.

Дин хьехамаш

САГ ЦIЕНА ХИЛА ВЕЗА

Дин ислама хьехамашта юкъе чIоагIа лоархIам болаш ба саг цIена хиларах, вешта аьлча, саг ший дегIаца, леладеча гIулакхашца, буача кхачанца цIена хиларах бола хьехам. Дина исламо цу хьакъехьа белгалдаь хIамаш дукха да. Царех цхьадараш доаладергда вай укхаза.

Масала, дохкар-эцар деча хана, вIаши дIа-хьа мах беча хана, бусалба дино могадеш а мога ца деш а хIамаш да. Дина исламо ца могадаь гIулакхаш леладу саг, цIена лаьрхIавац. Дохкар-эцар деча хана шариIато ца мегийташ хIама да, «бIеха хIамаш» йохкар («бIеха» лоархI шариIато бусалба наха Дала хьарам меладаь хIама).

ШариIато иштта мегийтац дохка а эца а нахагара низагIа хьадаьха товараш; дохка а эца а мегийтац, уж дохкаш вар ше да волаш доаца, ше къа а хьийга цо хьадаь, хьавIашагIтеха доаца хIамаш; йоалагIа ахча телачун гIулакхаш юкъедоаладеш баь мах а мегийтац дин исламо. ВIалла мегийтац «вIашагIъэдаь» товараш (юха вIашагIкъоастаде йиш йоацараш) дохка, масала, даьтта — кхыча хIаманца вIашагIъэдаь из дале.

Йохка бокъо лац иштта, бIохъяь хIамаш а. Нагахьа санна саго йохкаш хилча, масала, бIехъенна хIамаш, уж дIаэцаш вар, цар тIа ламаз де лерхIаш а хилча, йохкаш волчо эцачунга дIахайта деза, уж бIохъенна йолга. ВIашагIъэдаь товараш дохкаш волчо, уж эцачунга дIаала деза, товараш вIашагIъэдаь да, аьнна. Из дIа ца оалаш мах бар, хьарам лаьрхIа да.

Ламаз эцаш дола хий цIена хила деза, из лочкъадаь дена хила йиш яц яхалга а да доккха маIен долаш хIама. Ламаз эцар, ламаз кара хилар — из а ма дий саг цIена хила веза яхалга. ШариIато йоах: «Нагахьа санна саг дени-буси пхеза лувчаш хилча, цун дегI мIадах цIенлургда, хIаьта цо пхезза ламаз деш хилча, къиноех цIенвергва из».

ДIаяздаьр — С. МЕЦХАЛО.

КIАНТАША

ТIОЙ-ЮРТА ХЬАЛАЬЦАЙ ЗУЛАМХОЙ ТОАБА

Хала йода вай мехка перестройка. Общества вахаре овлангара денз дикагIча оагIорахьара хувцамаш хиларца цхьана геттара чIоагIа тохаденнад тIехьарча хана перестройка чакхъялар ца дезаш дола низаш. Цудухьа ирденнад паччахьалкхе хьал, Iалаьмате хала да пайдане дола кердадараш вахаре кхувла. Къаьстта кортош айдаьд зуламхой ордингаша. ХIаьта царца къовсам лоаттабе халагIа а да, хIана аьлча, цар тIеххьарча хана хийцай шоай оамал, шоайла вIашагI а беттaлуш зуламаш ду. Криминальни терминологега диллача хьахиннай «рэкет» яха зуламхой тоаба. Хетаргахьа, тахан сагага дувца дезаш дац рекэтираш малашб. Боккха кхерам тIалоаттабу цар бахача наха. ПаргIата Iобувша, лела, болх бе йиш йолаш бац уж бахьан долаш дукха нах.

Иштта тIеххьарча хана сатем байна лелар Назрановски района ТIой-Юрта баха нах а. ХIаьта сатем боврах цар бехк а бацар. Бийса яхача хана юрта каст-каста «хьоашалгIа» аха йолаелар зуламхой тоаба. Цхьаннахьа къиза низ беш нах а байха, чу мел дола рузкъа ийца дIабахар. Дукха ха ялалехьа чубаьлар цIаькха цхьан коа а. Цигача а аьттув баьнна, чу мел дола рузкъа ийца дIабахар. ХIаьта эггара унзарагIа дар, мел оарцагIъяьлча а правоохранительни органашта цар лер хьалаца ца могаш хилар.

Цкъа, шозза аьттув баьннача зуламхошта метта хургдар-кх шоаш леладер массе а хана чакхдаргда, аьнна. Цудухьа бутт боаллаш шоаш зулам даьча юрта юхабоагIа уж. Цхьабакъда, укх наькъагIа аьттоно букъ берзабу царгахьа, зуламхошта корадоагIа шоаш лийхар — набахтен наIараш. Вешта, ше долча бесса дувц вай цунах.

1991 шу 11-гIа январь, бийса. ТIой-Юрта баха нах, къахьегама ди чакх а даьккха, шоай коашка тоха деза кулг а теха Iобувшаш бар. Дуккханахьа лампаш яйнай. Яйра уж Хьанаьхка цIагIа а. (Следстви чакхъяланза я, цудухьа цун дай тайпан цIи яккхац аз). ХIаьта бувшаш царна вIалла дага а дацар шоашта кIийленна хайша зуламхой багIилга. Бийсана шийтта сахьат даьнначул тIехьагIа лоаллаха хьалдеш латтача кердача цIагIа лечкъа баьгIа зуламхой шоай бIеха гIулакх кхоачащде болалу. ХIаьта, цу ханна вай ювцача моттиге кхоач шоай цхьацца гIулакхаш долаш арабаьнна, хIанз чуболхаш бола юртара кагий нах. Хьанаьхка цIен юхе кхаьчача царех цхьанне зув лечкъа каргал дехьабувлаш бола нах. Кагийча наха цу миноте кхетаду дика дахьаш вена саг бийса яхача хана, лечкъа а лечкъаш наьха карга тIехвала гIертаргвоацилга. Цудухьа кхы секунд йоа ца еш, цIенна го бу акхар. Шсаш гучабаьнналга кхетадаьча зуламхоша герзаш детта доладу. Цу тайпара, шоашта го баьча кагийча наха кхерам тIа а тесса, маьрша дIабаха лийрхIача зуламхошта хетар чакхдаланзар. Денал долаш, харцдоале бакъдолча хIаман тIехь шоай са а Iодулларгдолаш кIантий бар царна укх наькъагIа духьалбаьннараш. Кагийча наха цу миноте оарцагIйоаккх еррига юрт, Iаьдал. Зуламхой хьалувц.

— Хьанаьхка коа чуваьнараш виъ саг вар, — йоах Назрановски РОВД начальника Х. Гуцериева. — Герзашца, наха чов еш йолча хIамашца, маскашца кийчбенна хиннабар зуламхой. Цудухьа кхетаде хала дац из мел унзара группа хиннай. МоллагIа а во хIама хьаде карагIдаргдолаш нах ба уж. ХIаьта цу бийсане а чакхъяьхача оперативно - следственни мероприятеша хьагучадаьккхар хьалхагIа а ТIой-Юрта къоалаш даьраши нах байхараши уж хинналга. ТIаккха укхаза цIаьхха е ца ховш нийслуш хиньабац зуламой. Уж барта хиннаб укх юрта бахача цхьаболча нахаца. Цар цIераш яха йиш яц хIанз укх сахьате. Цул совгIа, РОВД начальника заместителa Ш. Гадаева, уголовни розыска отдела начальника И. Гиреева, болхлочо Х. Горбакова, следователаша М. Могушкова, С. Ужахова, С. Дзейтова лакха профессионализм а гойташ, хьаькъалца болх чакхбаккхарах са хилалехьа хьалийцар зуламаш деча царга юкъе хинна кхы а вай республикера 5 саг. Хьаяьхар Къулбаседа Кавказа республикашка гIолла цар къоал мел даьча гулъяь хинна хIамаш. Зуламхой шоаш бахаш ба Къулбаседа ХIирийчен Республика Моздок яхача городе. Уж ба тайп-тайпарча къамех — эрсий, гIалгIай, нохчий.

— Къаьстта белгалдаккха безам ба са, — аьлар тха къамаьл чакхдоалаш Х. Гуцериева, — ТIой Юрта бахача наха тхоашта Iалаьмате доккха новкъостал даь хилар. Иштта наха новкъостал деш ца хилча цхьан правоохранительни органий низаща зуламхошца къовсам лоаттабе хала хургдар.

Бакълув Х. Гуцериев. Тахан мехка эттача чоалханеча хьалах пайда а нийбеш, геттара хьалхьайна зуламхой тоабаш юхатохалургьяц вай массава а оарцагI ца воале, царца лоаттабеча къовсаме правоохранительни органашта новкъостал деш ца хуле. ХIаьта ТIой-Юрта хинначо къаьгга хьахьокх зуламхошцара къовсам вай цхьана лоаттабеча хана из пайданегIа хулга, аьттув боалалга.

ХIаьта къаьстта баркал ала безам ба кхера а ца кхераш герзах тоабеннача зуламхошта майрра духьалъайттача ТIой-Юртарча кагийча наха. Тахан, следстви чакх ца ялар бахьан долаш цар цIераш яха йиш йоацаш висав со. Из де бокъо еннaчул тIехьагIа, оаха царех лаьца, къаьстта дувцаргда. Уж боккъонца бола турпалаш ба, хIана аьлча, хьадетташ латтача герза духьалъотта денал хинна саг турпал ца хилча, кхы малав турпал. Дала дукхагIа хулийталба гIалгIай халкъа уж санна бола кIантий! ХIаьта ТIой-Юртара уж хилара-м хила доагIаш хIама санна тIаэца деза. Дуккхача хана денз хьайоагIа из юрт гIалгIай халкъа майра, денал дола, эздий кIантий болаш.

Материал чакхйоаккхаш белгалдаккха безам бар са, Назрановски РОВД балха тIа тIеххьарча хана дикагIча оагIорахьара хувцамаш хиналга. Цун сотрудникий хьинарца, хьаькъалца деналца гучадаьхад кхы а дукха доккхий зуламаш, хьалийцаб Iалаьмате кхераме бола рецидивисташ, иштта кхы дIахо а. Из районе баха нах гIадбугаш гIулакх а да. ХIаьта республика МВД кулгалхой Наьсарен милице беш бола дика болх ца зувш, цар къахьегама боаггIа мах ца беш Iергбац, аьнна а хет тхона.

Х. ШАДИЕВ.

Редактор С. И. ЧАХКИЕВ.

АССБАНКО ХОАМ БУ

Город Грознерча Ассбанко предприятешка, организацешка, бахача нахага дIахойт шоай мукъа йола средстваш (ахча) банка депозиташка (лораде а пайда эца а) шоана аьттув а гIойле а йолчча хьисапе хьачуяла йиш хилар.

Предприятештеи организацештеи юкъе оттайича договорашка белгалъю дIачулуш йола средстваш.

ХIаьта бахача наха хьачулуш йола вклад (ахча) цхьа эзар сомал кIезигагIа хила йиш яц.

Шийга бахача наха 1 шерагара 3 шерага кхаччалца йолча ханна хьачуеннача вкладех шера 7 процент йоал лу. Кхаь шерал тIехйолча ханна хьачуденнача ахчах 10 процент лургда.

Вклада къайле тешшаме лораергда.

Тха адрес: г. Грозный, проспект Ленина-37 (Бытовой гIулакхаш деча ЦIен коа гIолла хьачува везаш).

Телефонаш: 23-39-79, 23-41-03.

ТЕЛЕВИДЕНИ

17 ЯНВАРЬ, ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120+30).
9.00 — Деловой курьер.
9.15 — «Спрут-4». Художественни фильм. 4-гIа сери.
11.00 — Берий сахьат (английски меттала урокаца).
12.00 — ТСН.
12.15 — Фестивалаш. Конкурсаш. Концерташ.
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 3-гIа сери. «Спорт».
16.05 — В. Андреев ваь 130 шу дизарца. Из антологии произведений для оркестра народных инструментов. 1-ра передача.
16.55 — Берашта — фильм. «Сказка о волшебном Бисере». 1-ра сери.
18.00 — «...16 даьннеи бокхагIеи».
18.45 — К итогам чемпионата мира по шахматам.
19.15 — «Спрут-4». Художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — «Илли-90». 20-ча Всесоюзни телефестивала тIеххьара сайре. 1-ра часть. (1 январе хиннар юхахьокхар).
23.40 — «Близкая пустошь». Документальни фильма премьера.
00.40 — ТСН.
1.00 — «Красавец мужчина». Художественни фильм. 1-ра сери.
2.00 — США морской пехота президентски оркестра концерт.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15, 9.15 — «Александр Саврасов». Научно-популярни фильм.
8.35, 9.45 — Природоведени. 5 класс.
8.55 — Испански мотт. 1-ра шу.
10.05 — Испански мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Биологи. 8 класс.
11.05 — Русская речь.
12.05 — «Дезертир». Художественни фильм.
13.35 — РСФСР городий телестудеш. Истоки. Дни культуры Южного Урала.
14.00 — Росси документальни экран.
15.20 — Ритмически гимнастика.
16.25 — Передачай программа.
16.30 — «Заманан кIоргера лараш» (нохчий меттала).
17.15 — Киножурнал.
17.25 — «Даьна — лаьтта». Экономически Iилмай докторца, профессорца М. Магомадовца къамаьл.
18.05 — Реклама.
18.10 — ИПП.
18.50 — Музыкальни открыткаш.
19.00 — «Гуччахь дийцача». Духьалара эфир (гIалгIай меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Литературни чтенеш. С. Есенин. «Анна Снегина».
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.45 — «Хул-их иштта...». Художественни фильм.
22.50 — Фехтовани. Дунен халкъашта юкъера турнир. «Мастерс».

18 ЯНВАРЬ, ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120+30).
9.00 — «Фаьлг фальга чу». Мультфильм.
9.15 — «Спрут-4». Художественни фильм. 5-гIа сери.
10.50 — Казачьи напевы. Пятигорскера передача.
11.15 — «...16 шу даьннеи боккхагIеи».
12.00 — ТСН.
12.15 — «Фиалки по средам, или Не боги горшки обжигают».
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 4-гIа сери. «Дол».
16.05 — Если вам за...
16.50 — Берашта фильм. «Сказание о волшебном Бисере». 2-гIа сери.
17.55 — Кинофестиваль. «Приз зрительских симпатий». «Прелюдия». Документальни фильм (Ростов-на-Дону).
18.20 — «Босоножка и ее друзья». Мультфильм.
18.40 — Вай беш.
19.10 — «ВИД» программа.
19.25 — «Спрут-4» яха художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — «ВИД» программа. Перерыв йолча хана (00.00)—ТСН.
1.00 — «Красавец мужчина». Художественни фильм. 2-гIа сери.
2.00 — «А напоследок я скажу...». ДIалокх В. Пономаревас.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Аз ет тIема». (Художник В. В. Верещагин). Научно - популярни фильм.
8.35, 9.35 — Ашараш. 7 класс.
9.05 — Английски мотт. 1-ра шу.
10.05 — Английски мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Физика. 8 класс.
11.05 — «Бурда моден» гойт...
12.05 — «Хул-их иштта...». Художественни фильм.
13.10 — Документальни фильма премьера. «Не стреляйте в музыканта...».
13.40 — Л. Бетховен. Шиъ соната виолончеленеи фортепианонеи лаьрхIа.
17.25 — Передачай программа.
17.30 — «Клад Богоявленской поймы» яха документальни фильм.
18.00 — Как предупредить безработицу.
18.25 — ИПП.
19.05 — Музыкальни открыткаш.
19.15 — Социальни хьашташна тIе тIидам берзош (нохчий меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Десятуха» яхача документальни фильма премьера.
20.45 — Массанена йола спорт.
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.45 — Иллюзион. «Потомок Чингиз-хана». Художественни фильм (1928 ш.).

РАДИО

17 ЯНВАРЬ, ЕРА

7.30 — Корта бола къамаьл.
7.40 — 8.00 — Ший мехках лаьца исторе оагIош (нохчий меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — ДIалокх Дзейтов Тимура.
11.15 — «Даймохк» (гIалгIай меттала).
11.30 — Грозне гIолла микрофонаца.
11.50 — 12.00 — «ДоттагIал» (негIий меттала).
16.00 — 17.00 — Актуальни беседа. Духьалара трансляци.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 — Халкъа иллеш.

18 ЯНВАРЬ, ПIАЬРАСКА

7.30 — «Юртара Iуйренаш».
7.45 — 8.00 — Уйла е болх бе кердача тайпара (нохчий меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газети обзор.
8.30 — Оахош хьаду — тхоашта хьаду. Рейд.
8.45 — 9.00 — «Къоначар оазаш» (гIалгIай меттала).
11.15 — 12.00 — Нохчий музыкальни фольклора чу бода никъ.
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — Приватизаце проблемаш. Укх шера 9 январе хинна передача дIахояхьар.
17.31 — «ЦIи сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 — Халкъа иллеш дIалокх И. Цицкиевс.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — Ашараш.
18.40 — 19.00 — Тахан — пIаьраска вайцига ба актераш Н. А. Надеждинаи Е. П. Хавричеви.

Хоттам

Тахан республике а Грозне а хувцалуш морхаш а йолаш, цхьацчанахьа лаьгIо лоа а делхаш, малхбузехьара секунда 5—10 метр сиха мух а болаш, фегара температура 4—9 градус шелал а йолаш ха хила мег.

Кхоанеи ломмеи екхаш а кхоалленаш тIайоагIаш а, кIезиг-дукха лоа а доагIаш, бе-беча оагIонашкахьара секунда 3—7 метр мух а болаш фегара температура бийсашка 13—18 градуси деношка республике гIолла 4—9, Грозне 4—6 градус шелал а йолаш ха латта тарлу.

Метеостанци.

Газета 1973 шера еннай «Знак Почета» яха орден

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«СВЕТ» Газета Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики, Чечено-Ингушского рескома КПСС,

Газет арадувл шинарей. ерей. шоаттей деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92.

Заказ № 129.